

Tartu Ülikool

Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond

Eesti ja üldkeeleteaduse instituut

TEADUSLIK STIIL, KEELEKASUTUS JA VIITAMINE
GÜMNAASIUMIÕPILASTE UURIMISTÖÖDES

Magistritöö

Keity Soomets

Juhendaja Maigi Vija (MA)

Tartu 2016

Sisukord

Sissejuhatus.....	3
1. Õpilasuurimus ja sellele esitatavad nõuded.....	5
1.1. Uurimistöö kirjutamise vajalikkusest.....	6
1.2. Uurimistöö kirjutamiseks valmistumine.....	7
2. Teaduslik keelekasutus, stiil ja viitamine.....	11
2.1. Teaduslikus tekstis iseendale viitamine.....	13
2.2. Viitamine teaduslikus tekstis.....	17
2.2.1. Tekstisisene viitamine	19
2.2.2. Viitekirjed kasutatud kirjanduse loendis.....	20
2.3. Plagiaat	24
3. Õpilasuurimuste keelekasutuse, stiili ja viitamise analüüs	27
3.1. Iseendale viitamine õpilasuurimustes.....	28
3.1.1. Mina-vormi ja esimese pöördega liialdamine.....	31
3.2. Õpilasuurimuste stiil.....	33
3.3. Viitamine õpilasuurimustes	39
3.3.1. Tekstiviited õpilasuurimustes	41
3.3.2. Viitekirjed õpilasuurimuste kasutatud kirjanduse loendis.....	44
3.4. Analüüsi tulemused	47
Kokkuvõte.....	51
Kirjandus	54
Scientific style, use of language and references in upper secondary school students' research papers. Summary	60

Sissejuhatus

Alates 2011. aastast on kõikidele põhikoolilõpetajatele loovtöö ning gümnaasiumilõpetajatele uurimistöö koostamine kohustuslik. Kehtiva õppekava (2011) järgi peab õpilane gümnaasiumi lõpuks oskama „luua ja analüüsida eri liiki suulisi ja kirjalikke tekste“ ning kursuse „Praktiline eesti keel III“ lõpuks „tunneb õpilane teadusstiili tunnuseid ning koostab eakohast teaduslikku teksti, vältides plagiaati.“ (GRÕK 2011 lisa 1: 12). Siinne magistritöö keskendub gümnaasiumiõpilaste uurimistööde ja praktiliste tööde analüüsimisele. Töö eesmärk on kirjeldada ja analüüsida gümnaasiumiõpilaste uurimistöödes esinevat keelekasutust, stiili ja viitamist.

Õpilasuurimusi on seni vähe uuritud, sest tegu on üsna hiljuti sätestatud nõudega. 2011. aastal on www.oppekava.ee kodulehel ilmunud lühike artikkel „Õpilasuurimistööde juhendamisest ja tüüpviigadest GLOBE-i uurimistööde konkursside põhjal“, mis, nagu ka pealkirjast nähtub, toob lugejani õpilastöodes esinevad tüüpvead ning selgitab põgusalt õpilastööde juhendaja rolli. Uurimistööde juhendaja rolli käsitleb ka Mari Roostik oma 2015. aastal valminud magistritöös, mille eesmärk on analüüsida õpilasuurimuse stiili, vormistuse, kompositsiooni ja õigekeelsuse teaduslikkuse tagamist just uurimuse juhendaja vaatenurgast. Siinne töö on aga esimene, milles kirjeldatakse ning analüüsitakse kitsamalt õpilastöodes esinevat keelt, stiili ning viitamist.

Magistritöö koosneb kolmest osast: teoreetilise osa esimene peatükk keskendub õpilasuurimuse sisu, ülesehituse ja nõuete kirjeldamisele. Lisaks tuuakse välja põhjused, mille poolest õpilasuurimuse kirjutamine vajalik on. Teises teooriapeatükis antakse erialasel kirjandusel ning 32 õpilasuurimuse juhendi analüüsil põhinev ülevaade teadusliku teksti keele ja stiili juurde kuuluvatest elementidest ning viitamisnõuetest. Konkreetsemalt kirjeldatakse teadusliku teksti keelt, enesele viitamist, allikatele viitamist teksti sees ja

kasutatud kirjanduse loendis ning plagieerimisega seonduvat. Magistritöö kolmas peatükk on praktiline ning sisaldab 54 uurimistöö analüüsil põhinevat kokkuvõtet õpilastööde keelest, stiilist ja viitamisest, võttes aluseks samad elemendid, mida on kirjeldatud teoreetilise osa teises peatükis.

1. Õpilasuurimus ja sellele esitatavad nõuded

2011. õppeaastal lisandus õppekavva kohustuslike eksamite kõrvale gümnaasiumilõpetajale päris uus kohustuslik töö: õpilasuurimus või praktiline töö. Seetõttu peab igal keskkoolil olema koostatud õpilasuurimuse juhend, mille alusel õpilane oma uurimistöö või praktilise töö kirjutab ning mille alusel tööd hinnatakse. Üldised nõuded õpilasuurimustele ja praktilistele töödele on esitatud erinevates riiklikes dokumentides.

Vastavalt Haridus- ja Teadusministeeriumi kehtestatud nõudele peab õpilasuurimus sisaldama probleemivalikut, ülevaadet uurimuse taustast, uurimisküsimusi, uurimismeetodi kirjeldust, andmeid ja tõendusmaterjali, tulemusi ja tulemuste analüüsi, järeldusi, kokkuvõtet, kasutatud allikate loetelu ning eesti- ja võõrkeelset resümee. Õpilasuurimuse hindamiseks korraldatakse töö retsenseerimine-kaitsmine ning võetakse arvesse ka juhendaja hinnang töö valmimisprotsessile. (Riigieksamid ...) 2011. aastal jõustunud määruses „Õpilasuurimuse ja praktilise töö ettevalmistamise ning hindamise tingimused ja kord“ tuuakse § 1 lõikes 1 esile ka seda, et „õpilasuurimus on algupärane, objektiivne ja süsteemne ning uurimuse tulemused on tõendatavad, mõtestatud ja selgitatud. Õpilasuurimus kajastab õpilase uurimistulemusi ja seisukohti ning ei piirdu üksnes refereerimisega“ (Õpilasuurimuse ... 2011).

Sama määruse § 1 lõikes 2 on välja toodud ka praktilise töö definitsioon. Nimelt on see „õpilase või õpilaste poolt õppekava raames loodud teos, õpilasfirma, tehnoloogiline lahendus, õppematerjal või projekt ja selle kirjalik kokkuvõte. Kirjalik kokkuvõte avab praktilise töö tausta, lähtealused ja eesmärgid ning kirjeldab kontseptuaalset lahendust, töö aktuaalsust, tööprotsessi ja töö tulemust“ (Õpilasuurimuse ... 2011).

Seega kõike eelnevat arvesse võttes tuleb gümnaasiumiõpilasel koostada uurimuslik töö, mis vastaks sellele esitatud nõuetele, sealhulgas ka teadusliku keelekasutuse nõuetele. Ka kehtiv „Gümnaasiumi riiklik õppekava“ (GRÕK) näeb ette, et õpilane tunneb gümnaasiumi lõpuks „teadusstiili tunnuseid ning koostab eakohast teaduslikku teksti, vältides plagiaati“ (GRÕK 2011 lisa 1: 12).

1.1. Uurimistöö kirjutamise vajalikkusest

Nagu iga teise õpilastöö puhul, on ka uurimistöö¹ kirjutamise kontekstis tarvis vastata küsimusele, kuidas õpilane selle töö kirjutamise käigus areneb ning millist kasu ta sealjuures saab. Gümnaasiumi valdkonnaraamatu sotsiaainete osas on inimeseõpetuse õpetaja ja teadur Anna-Liisa Jõgi kirjutanud ülevaatliku artikli (2012) inimeseõpetuse uurimistöödest, milles toob oma kogemuste põhjal muu seas välja erinevad aspektid uurimistööde kirjutamise kasulikkusest õpilastele.

Esmalt selgitab Jõgi, et uurimuse kirjutamine annab õpilasele hea võimaluse tegeleda süvitsi just selle valdkonna ning teemaga, mis teda ennast huvitab. Teisalt arendab uurimistöö kirjutamine kui protsess paljusid üld- ja osaoskusi, mis on olulised nii edasiste õpingute kui ka elu kontekstis. Nende seas on näiteks „oskus planeerida oma tegevust, kavandada ja juhtida projekti, oskus otsida ja sünteesida informatsiooni, ennast kirjalikult ja suuliselt väljendada, oskus teha koostööd juhendajaga, tulla toime kriitikaga ja analüüsida oma tegevust“ (Jõgi 2012).

Lisaks on uurimistöö kirjutamine keskkooliõpilase jaoks hea ettevalmistus kõrgkooliõpinguteks, mille lahutamatu osa on erinevate teaduslike tekstide loomine. Samuti annab uurimusliku töö tegemine Jõgi sõnutsi võimaluse ka tavalisele tublile õpilasele, kes ei ole üliandekas või väga heade õpitulemustega. Nimelt on huvil ja töökusel põhineva teadusliku töö kirjutamine hea võimalus ka sellisel õpilasel oma valdkonnas väga heade tulemuste saavutamiseks ning enese arendamiseks. (Jõgi 2012)

¹ Uurimistöö all on siin ja edaspidi (kui pole märgitud teisiti) silmas peetud ka praktilise töö kirjalikku osa.

Õpilased pole aga sugugi ainukesed, kelle teadmised ning oskused uurimistöö kirjutamise kontekstis avarduvad. Hoolimata sellest et õpilastööde juhendamine nõuab õpetajalt teiste toimingute kõrvalt palju aega ning süvenemist, areneb koos õpilasega ka uurimuse juhendaja. Lisaks professionaalsele arengule annab uurimistööde juhendamine õpetajale hea võimaluse teiste kolleegidega koostööks ning eelkõige hea aluse individuaalse suhte loomiseks juhendatavaga, mis ehk igapäevase õppetöö käigus ei jõua tekkida. (Jõgi 2012)

1.2. Uurimistöö kirjutamiseks valmistumine

Uurimistöö koostamise nõude lisandumine gümnaasiumi lõpetamise eeltingimuste hulka tekitab nii õpetaja kui ka õpilase jaoks olukorra, kus uurimistöö oli küll vaja koostada, kuid teadmised selle tegemise protsessist ja juhendamisest ei olnud piisavad. Nii riiklikul kui ka kooli tasandil oli selge, et edaspidise õppe planeerimisel tuleb senisest enam tähelepanu pöörata muu seas ka õpilaste uurimisoskuse edendamisele.

Esimene samm, mille kaudu uurimistöö protsessiga seotud etappe, selle vormile esitatavaid nõudeid kirjeldada ning fikseerida, oli õppeasutustesisese uurimuslike ning praktiliste tööde juhendi koostamine. Juhend pidi sisaldama ülevaadet uurimistöö olemusest, struktuurist, vormilistest ja keelelistest nõuetest, viitamisest, juhendaja-retsensendi rollist ning hindamise kriteeriumitest (GRÕK 2011 lisa 13). Juhend on abiks õpilasele töö kirjutamisel ning õpetajale töö hindamisel ja juhendamisel. Ainuüksi juhendist on nii suure ning põhjaliku töö koostamiseks aga vähe – seetõttu on uue õppekava (2011) valikõppeainete sekka lisandunud ka kursus „Uurimistöö alused“.

Valikaine „Uurimistöö alused“ on kõige otsesemalt seotud uurimistöö kirjutamiseks valmistumisega. Aine maht on 35 tundi ning see peaks õpilasele andma algteadmised uurimistöö koostamisest ja kaitsmisest. Aine kirjelduses on õpitulemustena välja toodud, et kursuse lõpul õpilane „1) tunneb uurimistöö koostamise metoodikat ning teeb uurimistöö iseseisvalt; 2) õpib suhtlema juhendajaga ning toime tulema konstruktiivse kriitikaga; 3) orienteerub valitud ainevaldkonna lihtsamal kirjutamisel, leiab vajaliku info ja analüüsib seda kriitiliselt; 4) tunneb peamisi uurimistööks vajalike lähteandmete kogumise meetodeid

(vaatlus, eksperiment, küsitlus, kogemuste üldistamine jt); 5) töötleb andmeid sobivate meetoditega (keskmiste arvutamine, korrelatsioon jt); 6) analüüsib uurimistulemusi sobivate meetoditega (võrdlemine, reastamine, analüüs, süntees, üldistamine jt); 7) vormistab uurimistöö teaduslikule uurimistööle esitatud nõuete ning uurimistöö juhendi järgi; 8) esitab ja kaitseb oma uurimistulemusi nii suuliselt kui ka kirjalikult; 9) oskab anda konstruktiivset tagasisidet kaasõpilase uurimistöö kohta.“ (GRÕK 2011 lisa 13: 3)

Aine toimumise korraldus ja sisu on kooliti erinevad. Lisaks sellele, et kooli otsustada on kursuse toimumine, määrab kool ka auditoorsete tundide ning veebipõhise iseseisva töö mahu. Mari Roostiku magistratöökaks intervjueritud uurimistöö juhendajate vastustest võib välja lugeda, et mõnes koolis on kursus ainult veebipõhine, teises aga kombineeritud (Roostik 2015: 44). Nii võib aga tekkida olukord, mil õpilane, kes õpib koolis, kus rakendatakse ainult veebipõhist õpet ning kelle iseseisva töö oskus on kesine, omandab oluliselt vähem informatsiooni kui mõni teine.

Kuigi aine tutvustuses antakse ülevaade ka selle sisu kirjeldatavatest teemadest, on kooli otsustada, kas ja kui põhjalikult üht või teist teemat käsitletakse. Aine sisu võib sõltuda sellest, kui oluliseks õpetaja üht või teist teemat peab. Samuti võib aine sisu sõltuda aine õpetaja erialast – kui „Uurimistöö aluseid“ annab arvutiõpetuse õpetaja, võib ta selle sisu edasi andmisel keskenduda eeskätt töö kujunduslikele aspektidele; kui eesti keele õpetaja, siis töö vormilistele ning keelelistele aspektidele. Seetõttu on põhjust arvata, et õpilaste teadmised pärast valikaine „Uurimistöö alused“ läbimist on erinevad, sõltudes suuresti kooli panusest korrektse uurimistöö koostamise korraldusse.

Uurimuse ja selle elementide koostamist õpitakse läbivalt ka ainetundides. Gümnaasiumi riikliku õppekava loodusainete ainevaldkonna ainekavades torkab tihti silma väljend *uurimuslik õpe*. Seda mainitakse nii aktiivõppevormina õpilaste õpimotivatsiooni tõstmise kontekstis, õpipädevuse arendamise kui ka elukestva õppe ning karjääri planeerimise kontekstis. (GRÕK 2011 lisa 4)

Uurimusliku õppe selgitamise ja populariseerimisega on palju tegelenud Mario Mäeots ja Margus Pedaste, kes defineerivad seda kui protsessi, „mille käigus õppija avastab enda jaoks uusi seaduspärasusi, püstitades hüpoteese ning kontrollides neid eksperimentide või vaatluste teel.“ (Mäeots, Pedaste 2014: 2). Uurimusliku õppe aluseks on mingi probleem, mille lahendamise käigus omandab õppija uusi teadmisi ning teeb avastusi. Veel selgitavad nad samas artiklis, et koolitunni kontekstis ei pea iga kord uurimust tervikuna läbi viima, seda võib teha üksikute osade kaupa. Näiteks ühes tunnis sõnastatakse hüpoteesid, teises antakse õpilasele eksperimendi tulemused, mille põhjal õpilaste ülesandeks on vaid järelduste tegemine. (Mäeots, Pedaste 2014: 9)

Siinse töö kontekstis enim huvi pakkuvat ehk teadusliku teksti koostamist õpitakse gümnaasiumiastmes peamiselt eesti keele kursuste raames. Näiteks kursuse „Teksti keel ja stiil“ lõpuks peaks õpilane oskama luua eri liiki tekste, sealhulgas ka teadustekste. Samuti peaks õpilane pärast sama aine läbimist oskama teksti loomisel kasutada alustekste, refereerida, tsiteerida, parafraseerida ning kasutada viitamissüsteeme. (GRÕK 2011 lisa 1: 10) Kursuse „Praktiline eesti keel I“ lõpuks peaks õpilane tundma ja kasutama põhilisi infootsingu võimalusi ja koostama ühe alusteksti põhjal referaati, vältides sealjuures plagieerimist (GRÕK 2011 lisa 1: 11). Kursuse „Praktiline eesti keel III“ lõpuks tunneb õpilane teadusstiili tunnuseid ja koostab eakohast teadusteksti. (GRÕK 2011 lisa 1: 12).

Loetletud õpitulemuste saavutamiseks on head nõu andnud Mare Kitsnik, kes on muu hulgas ka praktilise eesti keele töövihikute üks koostajaist. Tema sõnul peaks akadeemilise keele omandamiseks arendama nii retseptiivseid kui ka produktiivseid osaoskusi. Et õpilane suudaks akadeemilist teksti luua, peab ta esmalt oskama seda mõista. Akadeemilise keele mõistmiseks tuleks seega süvendada õpilase lugemisoskust, samuti peaks keskenduma akadeemilisele keelele omase sõnavara selgitamisele. Oluline on, et retseptiivsete osaoskuste edasi andmisel oleksid kasutatavad õppetekstid õpilastele eakohased, kuid samas läheks aegamisi aina keerukamaks. (Kitsnik 2014).

Produktiivsete osaoskuste õpetamiseks on tarvis tegevusi, „mis nõuavad kompleksset mõtlemist ja akadeemiliste keelemallide kasutamist“ (Kitsnik 2014). Et õpilased oskaks ise

akadeemilist teksti luua, peaksid nad teadma akadeemilistele tekstidele omaseid põhifraase ning üldakadeemilisi väljendeid, mille abil sõnastada kokkuvõtteid, võrdlusi, vastandusi, klassifitseeringuid, ennustusi või analüütilist osa. Kasulik on pakkuda ka õpilasele erinevaid mudeleid, mille põhjal enda tekste luua. (Kitsnik 2014) Nimetatud arusaamade põhjal on koostatud ka õppematerjal „Praktiline eesti keel“ (Ehala ja Kitsnik 2011-2013), mis peaks koostöös motiveeriva õpetajaga õpilastele akadeemilise keele omandamisel igakülgset abi pakkuma.

2. Teaduslik keelekasutus, stiil ja viitamine

Tekstiliigid jaotatakse keelekasutusvaldkondade järgi kolmeks: argikeel, ilukirjanduskeel ja tarbekeel (Kasik 2007: 50). Igale tekstiliigile on omane teatud struktuuriline ja keeleline omapära, mida erinevate tekstiliikide kontekstis on harjutud järgima. Tarbekeele üks alaliik on teaduskeel, teaduskeele üks alaliik on omakorda uurimistöö. Sarnaselt teiste teaduslikku keelt kasutavate tekstidega peab ka õpilasuurimustes kasutatav keel olema neutraalne, selge, täpne ning korrektne. Keele neutraalsuse all peetakse silmas seda, et autor väldib töö kirjutamisel isiklike seisukohtade ning emotsioonide väljendamist ja kasutab mittehinnangulisi sõnu (Ehala 2000: 160). Afektiivsed väljendid, nagu hämmastus, hüüatus, üllatus ning töö autori eluloolised seigad, ei kuulu teaduskeelde (Hirsjärvi jt 2007: 275).

Täpne keelekasutus saavutatakse eesmärgipärase ja läbimõeldud liigenduse, selge ja ühemõttelise lauseehituse, asjakohase sõnavaliku ning täpse mõistestikuga. Sarnaselt teiste tekstiliikide loomisega ei tohiks ka uurimistöös kasutatavad laused olla liiga pikad. Pikade ning keeruka konstruktsiooniga lausete dekodeerimine muudab teksti lugeja jaoks ähmaseks ning raskesti jälgitavaks. (Hirsjärvi jt 2004: 265)

Lauseehitust aitab konkreetsemaks ning arusaadavamaks muuta muuhulgas sõnavalik. Üldise tähendusega verbi (nn tühiverbi) ning nimisõna ühendi võib asendada lühema väljendusega, näiteks sõnaühendi *teostab remonti* võib asendada verbiga *remondib*, sõnaühendi *põhjustab häireid* verbiga *häirib* jne. Samuti ei tohiks teaduslik tekst sisaldada kutseslängi või argikeelseid väljendeid. Ka võõrsõnade ning tsitaatide kasutamisega ei ole mõistlik teaduslikus tekstis liialdada. (Hirsjärvi jt 2004: 265–268)

Võrreldes teiste tekstiliikidega on teadustekstile iseloomulik ka isikulise tegumoe harv kasutamine. Õpikutes ning uurimistöö juhendites soovitatakse teaduslikus tekstis enesele

viitamisel kasutada üldjuhul umbisikulist tegumoodi (*uuritakse*) ja/või kolmandat pööret (*autor uurib*). Autori enda kogutud andmeid või seisukohti esitades võib kasutada ka isikulise tegumoe esimesi pööreid (*uurisin, uurisime*). Tähtis on, et tekst oleks nii vormilt kui ka keelelt ühtlane (Vija jt 2012: 15).

Keelelise ühtsuse all peetakse muu seas silmas ka seda, et töö tuleks kirjutada täpses, selges ja objektiivses oskuskeeles, kasutades erialast oskussõnavara. Töös ei tohiks kasutada kõne-, konspekti- ja aktistiili. Kõnestiili taunitav mõju avaldub peamiselt mina-vormi kohatus ning liiga sagedases kasutamises. Konspektistiil sisaldab aga palju lühendeid ning telegrammistiilis lauseid, milles puuduvad teksti siduvad väljendid. Aktistiil sarnaneb paljuski konspektistiiliga – ka seda iseloomustab lakooniline sõnastus, lühendite liigtarvitamise asemel liialdatakse aktistiilis kirjutatud tekstis aga arvudega. (Aarma 2008: 96)

Üldjuhul pööratakse ka uurimistööde juhendais töö keelele ja stiilile tähelepanu. Analüüsitud 32 juhendist on 27 juhendis midagi keele ja stiili kohta kirjutatud. Mõnes juhendis on piiratud nabi selgitusega, et töös kasutatav keel peab olema teaduslik ja korrektne (KJJG 2013: 9; RG 2014: 4). Paljudes juhendites on keele ja stiili kontekstis hoiatatud ka paljusõnalisuse, võõrsõnadega liialdamise, tingiva kõneviisi, emotsionaalse väljenduse, tõlkevääratuste ning oleviku-mineviku, ainsuse-mitmuse läbisegi kasutamise eest. Tähtsaks on peetud ka lühendite kasutamise ning arvude kirjutamise reeglitest kinni pidamist. Kõige põhjalikumalt on uurimistöö keelt ja stiili kirjeldatud Tartu Jaan Poska Gümnaasiumi uurimistöö juhendis, kus kõik eelnevalt nimetatu on varustatud asjakohaste näidetega. Veel on selgitavaid näiteid toodud uurimistöös kasutatavate sõnastusviiside, bürokraatlike ning sisutühjade stampväljendite, tsitaatsõnade ning keelelise järjekindluse kohta. (TJPG 2015: 14–17).

2.1. Teaduslikus tekstis iseendale viitamine

Mistahes teaduslikku teksti kirjutama hakates on uurija jaoks oluline otsustada, kuidas ta tekstis ennast lugejale esitleb. Kõige olulisem on sealjuures, et kirjutis oleks keeleliselt objektiivne. Objektiivsus eeldab aga käsitletavast teemast omamoodi eemaldumist. Uurijalt oodatakse eelkõige uurimistulemuste kiretut ning erapooletut tõlgendamist ning neutraalset keelekasutust, millest ei kumaks läbi uurija enda isik. Lugeja tähelepanu peab püsima käsitletaval, mitte uurijal endal. (Hirsjärvi jt 2007: 275)

Selleks, et objektiivsuse nõuet võimalikult täpselt järgida ning lugeja tähelepanu ikka ja ainult käsitletaval hoida, soovitavad õpikud ja käsiraamatud teaduslikus tekstis enesele viitamisel kasutada läbivalt pigem umbisikulist tegumoodi (näiteks *artiklis analüüsitakse*). Silmas tuleks pidada aga seda, et pelgalt umbisikulise tegumoe kasutamine ei muuda teksti teaduslikumaks. Hirsjärvi jt seisukohalt on sel moel edastatud väljendus tihti „jäik ning keerukas ja seetõttu ka ebatäpne“ (2007: 276). Kuna impersonaali kasutatakse ka üldtuntud teadmiste ja tõdede esitamisel, võib sõltuvalt teksti sõnastusest mõnikord lugejale selgusetuks jääda, kas uurija väljendab enda või kellegi teise teadmisi (Hirsjärvi jt 2007: 276).

Umbisikulise tegumoe alternatiivina kasutatakse enesele viitamisel ka üldisikulist väljendusviisi või autoripositsiooni. Üldisikulise viitamise korral kasutatakse tekstis selliseid tarindeid, mis ei sisalda tegijat ning isik tuvastatakse üksnes konteksti abil, näiteks millegi põhjal *võib väita*, et ...; Sama näite *saab tuua* ka ... (Reinsalu 2015: 75). Autori positsiooniks nimetatakse viisi, mil teksti looja viitab enesele läbivalt ainsuse kolmandas isikus, peamiselt sõnaga „autor“ (Reinsalu 2015: 74).

Umbisikulise-üldisikulise tegumoe ja autoripositsiooni kõrval võib aga kasutada ka personaalsemat enesele viitamise viisi: mina- või meie-vormi. Isikulise tegumoe ainsuse esimest pööret ja mina-vormi kasutatakse peamiselt siis, kui teksti autor väljendab omaenda arvamusi ja mõttekäike või kirjeldab materjali kogumise metoodikat (Uuspõld 2011: 16). Isikulises tegumoes kirjutatud tekst on umbisikulisest mõnevõrra täpsem – enda ja kellegi

teise mõtete väljendamisel kasutatakse erinevaid vorme ning lugejal kaob võimalus esitatu päritolus kahelda (Reinsalu 2015: 73). Meie-vormi ja selle käändeid kasutatakse siis, kui tekstil on mitu autorit (Hirsjärvi jt 2007: 277). Nii mina- kui ka meie-vormis kirjutatud tekstis võib isiku edasi andmisel asesõnade asemel kasutada üksnes pöördelõppe, näiteks *käsitlesin, käsitlesime*.

Lisaks seni nimetatule võib enesele viitamisel kasutada ka isikustamist, mille puhul antakse elutule tegijale elusa tegija omadused (näiteks *peatükk kirjeldab, töö käsitleb*). Reinsalu arvates kaasneb sellise viitamisega ka mitmeid ohte: esiteks kiputakse isikustamisega liialdama ning teiseks võivad objektid ja protsessid võimu haarata. Ta toob ka näite: selle asemel, et „artikkel küsib“ (st artiklil on võim) võiks sõnastada sama mõtte kui „artiklis otsitakse/otsin ...“. (Reinsalu 2015: 75)

Suuremas osas koolide uurimistööde juhendites on mindud traditsioonilist teed: õpilasuuring soovitatakse kirjutada siiski umbisikulises tegumoes. Vaid ühes juhendis ei eelistata selgelt üht enesele viitamise vormi teisele. Mina-vormi ei keelata küll päris ära, kuid seda mainitakse pigem mittesoovitavas kontekstis või praktilisele tööle omasena. Mittesoovitav kontekst väljendub mina-vormi kohta hoiatuste jagamisena, nt „kõnestiilile on omane liialdamine mina-vormi kasutamisega“ (PJG 2012: 11; VK 2012: 5) või „mina-vormi võib kasutada, kuid sellega ei maksa liialdada“ (KG) või selgitusega, et mina-vorm on teaduslikus tekstis vähe levinud ning seetõttu mittesoovitav.

Kuna gümnaasiumiastme uurimistöö võib vormistada ka praktilise tööna, on mõnes juhendis peetud oluliseks uurimistööd ja praktilist tööd enesele viitamise raames eristada. Näiteks Tartu Tamme Gümnaasiumi (TTG) juhendis on kirjutatud, et „uurimistööde puhul on soovitatav kasutada umbisikulist kõneviisi, praktiliste tööde puhul aga mina- või meie-vormi“ (TTG 2012: 21). Meie-vorm on omal kohal, kui töö on mitu autorit. Sama on mainitud veel näiteks ka Jõgevamaa Gümnaasiumi ja Luunja Keskkooli uurimistööde juhendites (JG 2014: 21; LKK 2015: 5). Mõnes juhendis on veel eraldi välja toodud, et mina-vorm on sobiv siis, kui autor soovib esile tuua isiklikku seisukohta või kirjeldab enda kogutud andmeid ja kasutatud metoodikat (VG 2015: 16; RVG 2014: 11; TJPG 2015: 15).

Tartu Jaan Poska Gümnaasiumi juhendis on koos näidetega lisaks välja toodud, et otsese mina- või ma-vormi asemel tuleks eelistada ainsuse esimest pööret (TJPG 2015: 15).

Kolmanda pöörde või autoripositsiooni kasutamise võimalust on mainitud seitsmes juhendis. Sellisele enesele viitamise võimalusele osutades, lähevad aga juhendite koostajate arvamused lahku. Neljas juhendis soovitatakse seda umbisikulise tegumoe alternatiivina kasutada (nt NRG 2015: 5; LÜG 2015: 4), kolmes juhendis soovitatakse selle kasutamisest aga hoiduda (nt VG 2015: 16; PLG 2012: 15).

Enesele viitamise võimalusi on tutvustatud kolmandikus analüüsitud juhenditest. Mina- ja meie-vormi, autoripositsiooni kasutamise tutvustamisel lähevad arvamused lahku, tihti pole neid enesele viitamise võimalusena mainitudki. Üldisikulist väljendusviisi ja isikustamist pole üheski analüüsitud juhendis enesele viitamise võimalusena tutvustatud. Umbisikulisest tegumoest on juttu kõigis juhendites ning selgelt eelistatud võimalusena.

Umbisikulise vormi soosimist teaduslikes tekstides (sh ka õpilasuurimustes) võib selgitada ka Sirkka Hirsjärvi jt (2007) tähelepaneku kaudu. Nimelt märgivad nad, et mina-vormi kasutamine teaduslikus tekstis nõuab väga head stiilitunnetust ning mina-vormis tekstist kipub tihti välja tulema jutustus (Hirsjärvi jt 2007: 276). Gümnaasiumiõpilased kui algajad teadusteksti kirjutajad ehk ei taju veel nii hästi neutraalset akadeemilist stiili ning mina-vormi kasutamine enesele viitamisel võib õpilase kergesti kõne- või blogistiili kasutamise teele juhatada. Seetõttu on ilmselt ka juhendite koostajad pidanud vajalikuks umbisikulise tegumoe ning kindla kõneviisi soovitamist.

Seni on enesele viitamisviiside uurimisega kõige põhjalikumalt tegelenud Riina Reinsalu, seda aga üliõpilastööde ja teadusartiklite kontekstis – põhikooli ja gümnaasiumiõpilaste uurimistöodes esinevat enesele viitamisest pole veel keegi analüüsinud. Reinsalu võtab saadud tulemused kokku 2015. aastal avaldatud Oma Keele artiklis „Viitamine iseendale teadustekstides: *töös käsitletakse, töös käsitlen, töö käsitleb ...*“. Pärast 100 bakalaureuse- ja diplomitöö analüüsimist, selgub, et 70% töödes on enesele viitamisel kasutatud umbisikulist tegumoodi, 22% mina-vormi, 5% autoripositsiooni ning 3% meie-vormi.

Kokkuvõttes nendib ta, et umbisikuline väljendusviis domineerib teaduskeeles endiselt, kuid selle kõrval kasutatav isikuline tegumood on teaduskeelele samuti omane ega muuda uurimust vähem teaduslikuks. (Reinsalu 2015: 76–77)

Sama arvab ka Helen Sword, kes jagab akadeemilise teksti loomise nõuandeid raamatus „Stylish Academic Writing“ ja soovitabki impersonaalse väljendusviisi asemel kasutada personaalset enesele viitamist. Tema sõnul muudab isikuline väljendus laused energilisemaks, veenvamaks ning arusaadavamaks (Sword 2012: 37). Mina- või meie- vormis kirjutatud tekst on aus, sest autori arvamus ning faktid eristuvad tekstis märksa selgemini. Isikulist väljendusviisi kasutav autor esitleb end kui konkreetset inimest ning seeläbi on lugejal lihtsam tekstiga suhestuda, seda omaks võtta. (Sword 2012: 40, 44).

Impersonaalse tegumoe taandumise märke teadustekstides on täheldanud Hirsjärvi jt ning Martin Ehala, kes nendib juba 2000. aastal ilmunud õpikus „Kirjutamise kunst“, et „järjest enam muutub aktsepteeritavaks ka normaalne, esimeses isikus kirjutamine“ (Ehala 2000: 160). Hirsjärvi jt pakuvad isikulise tegumoe järjest sagedasema kasutamise selgitamiseks kaks peamist põhjust. Esiteks toovad nad välja, et isikulise tegumoe kasutamine võib olla seotud uurimisvõtete mitmekesisistumisega Teiseks täheldavad nad, et kui kirjutaja ei peitu niivõrd impersonaalse väljenduse taha, võtab ta seeläbi enda tehtud valikute ja lahenduste eest selge vastutuse. (Hirsjärvi jt 2007: 277)

Enesele viitamise viise on mitmeid, igal viisil on oma eelised. Kuid nagu ka Sword tõdeb, on lõpuks siiski kirjutise autori otsustada, milline enesele viitamise viis on tema jaoks kõige mugavam, täpsem ja loomulikum (Sword 2012: 41–42). Seega ei saa ühtegi eespool kirjeldatud viitamise vormi pidada paremaks või halvemaks – „oluline on jälgida stiililist ühtsust“ (Uuspõld 2011: 14), st jääda enda valikule truuks ning kasutada kogu töö jooksul üht kindlat viitamisviisi.

2.2. Viitamine teaduslikus tekstis

Igasuguse teadusteksti väga oluline osa on viitamine. Viitamise kaudu väljendatakse tunnustust varasemate uurimuste autoritele ning mis kõige tähtsam – eristatakse oma mõtted võõrastest. Tekstisisene viide peab olema täpne ning juhtima lugeja uurimuse lõpus oleva allikaloendi juurde. Allikaloend sisaldab ainult sellist materjali, mida uurija on oma töös kasutanud. (Hirsjärvi jt 2007: 313)

Enda ning teiste autorite mõtete eristamiseks võib kasutada kolme erinevat moodust: refereerimist, tsiteerimist ning parafraseerimist. Refereerimisel antakse alusteksti(de) keskne idee edasi oma sõnadega. Sealjuures ei piisa vaid sellest, kui teksti autor muudab alustekstis sõnade järjekorda, vahetab ühe sidesõna teise vastu või jätab alustekstist välja vaid paar lauset. Samuti tuleb refereerimise kontekstis vältida sõnasõnalist kopeerimist. Hea tava on, et referaadi pikkus on umbes 10% alusteksti mahust. (Lepajõe 2012: 1–2)

Kui aga alustekst on sisutihe ning sealjuures tabava sõnastusega, üldtuntud või mingil muul põhjusel hea, võib seda ka sõna-sõnalt edasi anda. Sel juhul on tegu tsiteerimisega ning tsitaat on alati jutumärkides. Tsitaadi järel peab kindlasti olema täpne viide algallikale. Heaks tavaks ei peeta seda, kui tsiteeritakse liiga palju või liiga pikalt. (Bailey 2011: 65; Vija jt 2012: 9)

Kolmas võimalus oma ning võõraste mõttekäikude eristamiseks on parafraseerimine. Definitsiooni poolest on see sarnane refereerimisega – ka parafraseerides antakse kellegi teise mõtteid edasi oma sõnadega. Erinevus seisneb alusteksti kasutamises. Kui refereerimisel võtab autor alusteksti mõtte kokku kümme korda lühemalt, siis parafraseerimisel võib loodav tekst osutada pikemaks kui alustekst ise. (Ehala 2000: 151)

Teksti algallikale viitamine on üks olulisemaid aspekte, mis eristab teaduslikud tekstid teistest kirjutistest. Ilmselt just seetõttu on ka õpilasuuringute juhendites refereerimist- tsiteerimist ning tekstiviite-viitekirje vormistamist väga põhjalikult selgitatud. Analüüsitud juhendite seas on vaid kolm sellist, kus selgitatakse, et kõikidele võõrastele mõtetele peab

küll viitama, kuid ei mainita, milliseid võtteid võõraste mõtete edasi andmisel kasutatakse. Ülejäänud juhendid sisaldavad refereerimise-tsiteerimise definitsiooni ning nende vormistusnõudeid, vahel illustreerivad teksti ka selgitavad näited. Põhjalikemais juhendeis selgitatakse lisaks eelnevale ka refereerimise-tsiteerimise häid tavasid.

Seda, milliste tekstiosade edasiandmisel tsitaati kasutada, kirjeldatakse kaheksas juhendis. Enamasti soovitatakse tsitaati kasutada siis, kui alustekst sisaldab eriti ilmekaid ja huvitavaid mõtteid või näiteid (nt HTG 2014: 17, JG 2014: 23; TOG 2014: 22). Tartu Tamme Gümnaasiumi (TTG) juhendis on lisaks eelnevalt mainitule lubatud tsiteerida ka mõisteid. Tsiteerimise kasutusjuhte on kõige konkreetsemalt selgitatud Tartu Jaan Poska Gümnaasiumi (TJPG) juhendis. Seal tuuakse esile, et tsiteeritakse siis „kui 1) algne tekst on väga hea sõnastusega, 2) kui allikmaterjal on nii oluline või autoriteetne, et selle muutmise võib kahjustada kirjutise sisu või stiili või 3) kui tahetakse säilitada ütluse sõnastust ja vormi“ (TJPG 2015: 18). Lisaks toonitatakse, et tsiteerima peaks võimalikult lühidalt ja säästlikult.

Samas juhendis kirjeldatakse lisaks tsiteerimisega seotule põhjalikult ja näidete abil ka hea refereerimise tava, tuues esile, et alusteksti refereerimisel ei tohiks piirduda liiga marginaalsete muudatustega lause- või sõnatasandil (TJPG 2015: 17–18). Viimase eest hoiatatakse veel kolmes teises juhendis, ülejäänud juhendeis refereerimisel tekkivatele võimalikele vigadele ei viidata.

Tsitaadile ja refereeringule peab alati järgnema viide. Tekstiviite ülesanne on eristada võõrad mõtted omadest ning juhatada lugeja täpse allikani, kust võõras mõte pärineb. Algallikale viitamise tehnikaid on mitmeid ning nende valik sõltub tihti konkreetse teadusalaga seotud traditsioonidest. (Hirsjärvi jt 2007: 314)

2.2.1. Tekstisisene viitamine

Õpilasuuringute juhendite soovitatakse viitamisel peamiselt kasutada nime ja aastaarvu süsteemi. Selle alternatiivina mainitakse vahel ka joonealust ning numbrilist viitamist. Kolme nimetatud viitamistehnikat on mainitud üheksas juhendis, neljas juhendis tuuakse need välja ilma näideteta, viies neist koos näidetega. Kaht erinevat viitamistehnikat on kirjeldatud kuues juhendis: viies nime ning aastaarvuga ning joonealust viitamist, ühes nime ja aastaarvuga ning numbrilist viitamist. Ülejäänud juhendite mainitakse ainukese tehnikana autori nime ning aastaarvuga viitamist. Ka juhendites, kus tuuakse välja mitu erinevat viitamistehnikat, kirjeldatakse kõige põhjalikumalt nime ja aastaarvuga viitamist – numereeritud ning joonealune tehnika on kokku võetud paari-kolme lausega ning sageli ilma näideteta.

Juhendite järgi peab paberallika tekstisisene viide sisaldama vähemalt kirjutise autorit ning väljaandmise aastat. Leheküljenumbri märkimise nõue on juhenditi erinev. Mõni juhend nõuab leheküljenumbri lisamist viitesse (kui võimalik) nii refereerimisel kui ka tsiteerimisel, teises juhendis nõutakse leheküljenumbri märkimist ainult tsitaadi viitesse, refereeringu viite osana see kohustuslik ei ole. Paari juhendi järgi tuleb leheküljenumber viitesse lisada vaid siis, kui refereeritakse või tsiteeritakse raamatut. Ühes juhendis selgitatakse, et leheküljenumber on üldjuhul tarvis küll viitesse lisada, aga mitte siis, kui tegu on ühelauselise refereeringuga. Mitmes juhendis pole aga lehekülje märkimist viitesse mitte ühelgi kujul nõutud. Hirsjärvi jt toovad välja, et „Lehekülje täpsusega tuleb tingimata alati märkida otsesed tsitaadid, viited teistelt saadud tabelitele, joonistele ja skeemidele ning mitmesugustele väidetele, oletustele või lausungitele [...]“ (Hirsjärvi jt 2007: 315).

Tekstiviite sisu kirjavahemärgistamine on samuti juhenditi erinev. Kaks kolmandikku juhenditest näeb ette, et viide tuleb vormistada nii, nagu on selgitatud näiteks Uuspõllu „Üliõpilastööde vormistamise juhendis“. Autori nime ja aastaarvuga viitamisel sisaldab sulgudes olev tekstiviide autori perekonnanime, allika väljaandmise aastat ning võimalusel leheküljenumbrit. Autori perekonnanime ja aasta vahel on ainult tühik, aasta ning leheküljenumber eraldatakse üksteisest kooloniga, näiteks (*Hint 1999: 220*). (Uuspõld

2011: 36–37)

Ülejäänud juhendid näevad ette, et autor ja aasta tuleb omavahel eraldada koma ning lehekülj kooloni abil, näiteks (*Pilli, 2008: 41*) või et kõik tekstiviite osised peaks üksteisest eraldama koma abil, sealjuures tuleks leheküljenumbri ette lisada lühend *lk*, näiteks (*Viikmaa ja Tartes, 2008, lk 89*). Uuspõllu (2011: 37) järgi ei ole lühendi *lk* kasutamine otstarbekas. Hirsjärvi jt (2007: 330) arvates on lühendi *lk* kasutamine otstarbekas vaid siis, kui kirjutaja refereerib pidevalt ja pikalt üht ja sama allikat ning tekstiviite pidev kordamine näiks kohmakana. Sel juhul pannakse sulgudesse ainult lühend *lk* ning leheküljenumbrid.

2.2.2. Viitekirjed kasutatud kirjanduse loendis

Tekstiviite vormistusnõuded on juhenditi erinevad, aga nende eesmärk on üks: juhatada lugeja töö lõpus oleva kasutatud allika viitekirjeni. Ka kasutatud allikate märkimisele kehtivad omad nõuded, mille sisu ja vormi on kirjeldatud kõigis vaadeldud juhendites. Viitekirje sisu osas ollakse üksmeelel: kirjesse märgitakse võimalusel publikatsiooni autor, väljaandmise aeg, pealkiri ning väljaandmise koht ja kirjastaja. Kirjed peavad olema tähestikulises järjekorras. Viitekirjete vormistuse nõuded varieeruvad aga nii paber- kui ka veebiallikate kontekstis üsna suurel määral.

Paberallika viitekirje algab autori perekonnanimega, eesnimi on selle järel ning selle võib esitada mõne juhendi järgi täiskujul või teise juhendi järgi initsiaali(de) märkimise kaudu. Enamus juhendeid näeb ette, et autori nimi on esitatud tavalises püstkirjas, paaris juhendis soovitatakse see kirjutada poolpaksus kirjas. Autori nimele järgneb üldjuhul kirjutise väljaandmise aasta, mis poolte juhendite järgi tuleks paigutada sulgudesse, teise poole järgi pole aastat ümbritsevaid sulge vaja. Üks juhend näeb ette, et autori nime ning aasta vahel oleks ainult tühiku asemel ka koma. Aastale järgneb pealkiri, mis peaks suurema osa juhendite järgi olema kursiivis, ülejäänute järgi võib see olla ka püstkirjas muust tekstist eristumata. Lisainfot, mis üldjuhul sisaldab informatsiooni publikatsiooni väljaandmise kohta ning kirjastajat, mõne juhendi järgi ka allika lehekülgede arvu, ülejäänud viite osistest teistmoodi ei eristata. Paaris juhendis on kõik viitekirjete näited kursiivis, seega

pole aru saada, kas need on muust tekstist eraldamise eesmärgil kursiivi pandud või peabki terve kasutatud kirjanduse loetelu sel viisil esitama.

Tabel 1. Raamatule viitamise võimalused uurimuste juhendite järgi

Autor	Aasta	Pealkiri	Lisainformatsioon
Ehala, M. (.) (.)	2000.	Kirjutamise kunst.	Tallinn: Künnimees
Ehala, Martin	(2000).	<i>Kirjutamise kunst.</i>	
Ehala, M.	2000.		
<i>Ehala, M.</i>	<i>(2000).</i>	<i>Kirjutamise kunst.</i>	<i>Tallinn: Künnimees</i>

Paaris juhendis on paberallika viitekirje osiste järjekord nimetatust erinev. Viitekirje algab küll autori nimega, kuid sellele järgnevad pealkiri, lisainfo, selle järel ilmumisaasta ning teose lehekülgede koguarv. Näiteks:

Vahtrre, L. Eesti kultuuri ajalugu. Tln.: Jaan Tõnissoni Instituudi Kirjastus, 1994. 230 lk (KG)

Veebiallikate viitekirjete sisule ja vormile kehtivad üldjuhul samased nõuded, mis paberallikate kirjetele, ent lisaks muule infole tuleb veebiallika viitesse märkida ka veebiaadress ning selle külastamise kuupäev. Veebiaadressi on juhendite järgi võimalik esitada viiel erineval moel: tavalises püstkirjas ilma hüperlingita, tavalises püstkirjas hüperlingiga, püstkirjas hüperlingita nurksulgude vahel, hüperlingiga või –lingita allikat iseloomustava sõna või lühendi kaudu. Allikat iseloomustavad sõnad või lühendid esitatakse vahetult enne veebiaadressi ning need on: *URL*, *[WWW-materjal]*, allikas või allika tüüp nurksulgudes, nt *[elektrooniline õppematerjal]*. Pärast, vahel ka enne veebiaadressi esitamist lisatakse kohustusliku elemendina allika külastamise kuupäev, mis võib olla sulgudes, ilma sulgudeta või nurksulgudes.

Tabel 2. Veebiallikale viitamise võimalused uurimuste juhendite järgi

Autor, aasta, pealkiri	Veebiaadress	Vaatamise kp.
Samad nõuded, mis paberallikale viitamisel.	. https://www.hm.ee/et	(15.12.2015)
	. https://www.hm.ee/et	15.12.2015
	. [https://www.hm.ee/et](.)	[15.12.2015]
	(.) allikas(:) https://www.hm.ee/et	(vaadatud: 15.12.2015)
	[WWW-materjal] https://www.hm.ee/et [Elektrooniline õppematerjal]. https://www.hm.ee/et	
	URL=https://www.hm.ee/et	

Lisaks sellele, kuidas viidatakse, on ka oluline, millele viidatakse, sest see, millises stiilis on kirjutatud alustekst, võib mõjutada ka refereeri kirjutamisstiili. Teadusteksti kirjutamisel on esmatähtis refereeritavate alustekstide usaldusväärsus – kui alustekst on usaldusväärne, on ka selle refereering tõsiselt võetav. Teksti usaldusväärsuse nõuet mainitakse pea igas juhendis, mõnes juhendis on usaldusväärse alusteksti nõuet ka pisut põhjalikumalt selgitatud. Näiteks Hugo Treffneri Gümnaasiumi uurimistööde juhendis selgitatakse: „Hea toon näeb ette, et viidatakse teaduslikule või vähemalt teaduslikkusele pretendeerivale kirjandusele. Allikmaterjalidena ei kasutata ajaviiteajakirju ega populaarteaduslikke raamatuid, välja arvatud juhul, kui see on töö teema seisukohalt vajalik (näiteks kui uuritakse kooliõpilaste probleemide kajastamist peredele suunatud ajakirjades).“ (HTG 2014: 17) Sama märgitakse ka Jõgevamaa ning Toila Gümnaasiumi juhendites (TOG 2014: 22; JG 2014: 23). Tallinna Kristiine Gümnaasiumi juhendis on mitteusaldusväärsete allikate kohta ka näiteid toodud: Vikipeedia, Annaabi, Miksike, Naine24, Publik (TKG 2014: 15).

Vikipeedia algallikana kasutamisse suhtutakse erinevalt. Sarnaselt Kristiine Gümnaasiumi juhendiga on ka mitmes teises juhendis toonitatud, et kooli õpilasuurimuse kontekstis ei ole Vikipeedia võrguentsüklopeedia piisavalt usaldusväärne, koostavad seda ju vabatahtlikud, mitte erialateadlased. Samas kolmes teises juhendis esineb tekstiviidete ning viitekirjete näidete seas ka Vikipeediale viitamise näiteid, mis annab teksti lugejale selge sõnumi, et sellele allikale viitamine (seega kasutamine) on aktsepteeritav. Sealhulgas on tähelepanuväärne, et kahes juhendis, kus esineb Vikipeediale viitamise näide tekstiviidete kontekstis, on viite sisu ja vorm erinev. Tallinna Pelgulinna Gümnaasiumi juhendis on Vikipeediale viidatud kuupäevalise täpsusega ning teema on jutumärkides: (Vikipeedia: "meeter". 01.01.2009) (PLG 2012: 14). Veebiallika puhul märgitakse selle kasutamise kuupäev kasutatud kirjanduse loendis viitekirjesse – veebiallika tekstiviide vormistatakse samamoodi kui paberallika tekstiviide. Iisaku Gümnaasiumi juhendis on Vikipeedia tekstiviide vormistatud paberallikaga sarnasemalt: (Vikipeedia 2010 s.v. füüsika) (IG 2014: 16).

Õpilasuurimuses kasutatava teaduslikule tööle omase viitamise ning selle tehnikatega puututakse üldjuhul kokku vaid valikaine „Uurimistöö alused“ raames või individuaalse juhendamise teel (Kerge 2012: 2). Nagu selgub ka Kai Habakuke ja Imbi Henno 2012. aastal koostatud ülevaatest, mis käsitleb õpilasuurimuste tüüpviigu, siis rohkem kui kolmandikus töodes olid viited valesti vormistatud või puuduliku autorile viitamisega. (Habakukk, Henno 2012)

Samuti nendivad Habakukk ja Henno, et õpilastekstides on tihti kasutatud sellist materjali, mida kasutatud kirjanduse loetelus kirjena ei esine. Ka internetiallikaid pole sageli loetelus eraldi märgitud, tihti puuduvad internetiallikatel külastuskuupäevad. „Ligi pooltes töodes oli kirjanduse loetelu koostatud valesti, ei järgitud tähestikulist järjekorda ega teisi üldisi nõudeid“. (Habakukk, Henno 2012) Sageli esinevaid ühte tüüpi eksimusi võib selgitada tööga, et gümnaasiumiõpilase jaoks on teadusliku teksti kirjutaja roll veel uus. Vilumuse tekkimiseks on õpilasel esmalt tarvis nõuetekohaselt vormistatud teaduslikke tekste aluseks võttes tutvuda teaduslike tekstide omapäradega ning seejärel – nagu iga uue oskuse tekkimise puhul – harjutada.

2.3. Plagiaat

„Plagiaat on teisele autorile või allikale kuuluvate mõtete, ideede või tekstiosade esitamine oma nime all, ilma originaali autorile ja allikale viitamata või autorsust muul viisil osutamata“. Tiit Hennoste toob 2014. aasta Oma Keele artiklis välja plagiaadi kolm keskset varianti: 1) teise autori tööd, mõtted, sõnad esitatakse autori ja kasutatud allika nimeta; 2) teise autori sõnasõnaline tsitaat on esitatud jutumärkideta; 3) referaadi asemel esitatakse pisimuudatustega variant. Viimast kaht varianti mõistetakse loomevargusena ka siis kui viide autorile ning allikale on olemas. (Hennoste 2014: 73–74)

Plagiaati ei mõisteta ametlikult kuriteona, vaid ränga eetilise eksimuse. Nii nagu iga teise eksimuse puhul, saab ka plagiaadi kontekstis välja tuua selle erinevad tasemed. Rängim plagieerimise vorm on, kui kirjutaja esitab teise autori mõtted enda mõtete pähe, jättes algallikale viitamata (Hennoste 2014: 74; Gibaldi ja Achtert 1988: 22). Hennoste loeb suurteks eksimusteks ka seiku, mil kirjutaja töö koosnebki ainult varastatud tekstilõikudest, mis on mõne üksiku oma lausega seotud; või siis, kui kirjutaja on varastanud töö põhiväite või järeldused. Väiksema eksimuse loetakse mõnda referatiivses osas paiknevat üksikut varastatud lauset. Eksimuse suurust mõjutab tema sõnul ka see, millise töö kontekstis varastatakse – magistri- või doktoritöösse materjali varastamine on suurem süütegu kui plagieerimine keskkooli või ülikooli referaadis. (Hennoste 2014: 74–75)

Plagiaadi teema on viimaste aastate jooksul aina aktuaalsemaks muutunud ning selle problemaatilisus süvenenud. Ühelt poolt on loomevarguste hulk võrreldes varasemaga tõusnud, internetis vabalt saadaval olev materjal võib tekitada tunde, et see on ühtviisi kõigi oma. Teisalt on ka teadlikkus plagieerimisest kasvanud. Nüüdseks on välja töötatud eestikeelne plagiaadituvastussüsteem KRATT (kraaditööde autorsuse tuvastamise tarkvara), „mis kasutab dokumentidest korduste leidmiseks digitaalsetes arhiivides olevaid töid, otsib sarnasusi internetist ja eestikeelsest Vikipeediast ning ka süsteemi lisatud töödest. Kahtluste ilmnedes koostab KRATT raporti, kus probleemsed kohad on võrdlusmaterjaliga kõrvuti esile toodud“ (Kaukvere 2014).

Nii suurem teadlikkus kui ka oskuslikum plagiaadi tuvastamine on oma jälje jätnud meediasse, mis vahendab üha rohkem uudiseid ministrite, teadlaste jt vallandamisest või tagasiastumisest just seetõttu, et nende aastaid tagasi kaitstud doktori- või magistritöö on osutunud plagiaadiks. Näiteks 2013. aastal astus Saksa haridusminister ametist tagasi, sest osa tema doktoritööst tunnistati plagiaadiks (vt PM 2013). 2012. aastal lahkus ametist Ungari president Pal Schmitt, sest tema doktoritöö osutus plagiaadiks (vt PM 2012). Sarnase sisuga uudiseid leidub teisigi. See, et meedia vahendab taolisi uudiseid aina tihedamini, mõjutab ka inimeste teadvust, tekitades neis hirmu. Hirm vahelejäämise ees peaks aga teadliku loomevarguse soovi suurel määral vähendama.

Ilmselt on tahtlikult plagieerijaid siiski vähem kui tahtmatult plagieerijaid. Sageli põhjustab plagieerimise teadmatus teaduslikule tekstile kehtivatest nõuetest; seda eriti algaja uurija puhul. Halva või puuduliku viitamisoskusega autori töö on suure tõenäosusega plagiaat. Teadmatus kõrval võib Hennoste artikli põhjal esile tuua veel teisigi plagieerimise põhjusi, mille hulgas on näiteks laiskus, huvipuudus töö teema vastu, lootus paremat hinnet saada, ajapuudus, teiste soovitusel ning eeskuju ning mõtteviis, et plagieerimine pole ju kuritegu. Samuti põhjendavad plagiaadi autorid tihti oma teguviisi sellega, et unustasid algallikale viidata või tsitaadi jutumärkidesse panna. Veel tuuakse ühe põhjusena välja, et teiste autorite mõtteid polegi varastatud, vaid on ise selle peale tulnud. (Hennoste 2014: 78).

Hennoste tõstatab artiklis küsimuse, kui rangelt koolis plagiaati suhtuma peaks, ja vastab ise, et sama rangelt kui ülikoolis. Kõige suurema põhjusena nimetab ta, et kui koolides ei suhtuta loomevargusesse piisavalt tõsiselt, võtavad kooliõpilased tekkinud hoiakud ka ülikooli ja edasisse ellu kaasa. Lihtsam on õpilaste seas kohe õiged väärtused juurutada, kui hiljem tagajärgedega tegeleda. (Hennoste 2014: 75)

Plagiaadi mõiste selgitamisele on tähelepanu pööratud 20 õpilasuurimuse juhendis. Kõige sagedamini mainitakse plagiaati selle defineerimise ja/või võimaliku tagajärje kaudu. Peamiselt defineeritakse plagiaati kui võõraste mõtete esitamist enda omade pähe, paaris juhendis on lisaks välja toodud, et plagiaadiks loetakse ka valmis töö ostmist, varastamist

või laenamist. Plagieerimise tagajärjel on üldjuhul õigus õpilase tööd hinnata olulisemalt madalamalt või jätta see kaitsmisele mittelubamise korral hoopis hindamata. Kui plagieerimine avastatakse aga pärast kaitsmist, siis kaitsmise tulemus tühistatakse.

Enamasti on juhendites toodud plagiaadi definitsioonid samase sisu ning põhimõttega. Ühes juhendis esitatud plagiaadi defineering on aga eksitav. Nimelt on Tallinna Arte Gümnaasiumi juhendis kirjutatud, et „Teiste mõtete ja ideede kasutamine on vargus ehk plagiaat.“ (TAG 2012: 11). Tsiteeritud lausele ei järgne ka mingit selgitavat teksti. Lausest võib aga välja lugeda seda, et teiste tekste ei võigi oma töö kirjutamisel kasutada – töö peaks koosnema vaid uurija enda mõtetest ning originaalsetest tähelepanekutest. Ilmselt pole juhendi koostajad aga päris nii mõelnud – õpilase jaoks võib tsiteeritu aga palju küsimusi tekitada.

Nagu varasemalt mainitud, pole loomevargus sageli tahtlik. Seega on lisaks plagiaadi selgitamisele ning selle tulemuse eest hoiatamisele sama tähtis välja tuua nõuanded, kuidas plagieerimist vältida. Õpilasuuringute juhendeist võib välja lugeda, et plagiaadiks peetakse vaid selliseid töid, kus õpilane on kasutanud võõraid mõtteid, kuid jätnud algallikaile viitamata. See võib aga õpilasele jätta mulje, et nii kaua, kui ta kõigile refereeritud ning tsiteeritud mõtetele viitamata ei jäta, on kõik korras. Tegelikult võib töö plagiaadiks lugeda ka siis, kui võõraste mõtete kirjapanekul piirduakse vaid marginaalsete muudatustega sõna- või lausetasandil, st õpilase kirjapandu on originaallallikas kirjutatuga liiga sarnane. Plagiaat on ka see, kui sõnasõnaline väljavõte algallikast on vormistatud tsitaadi asemel refereeringuna. Sellistel puhkudel pole ka teksti järele viite lisamisest kasu – töö on ikka plagiaat. Viimased tähelepanekud aga õpilasuuringute juhendeis ei kajastu - seega õpilane võib oma uurimuse küll täpselt juhendi järgi kirjutada, kuid valminud töö võib sellegipoolest plagiaat olla.

3. Õpilasuurimuste keelekasutuse, stiili ja viitamise analüüs

Siinses töös on analüüsitud 54 gümnaasiumiõpilasuurimust, mille hulgas on kuue erineva Tartumaa, ühe Jõgevamaa ning ühe Läänemaa kooli uurimused. Igast koolist on küsitud 2–14 digitaalsel kujul talletatud uurimistööd. Kaheksast koolist seitsme kooli koduleheküljel on võimalus tutvuda uurimistöö koostamiseks vajalike juhenditega – need juhendid on ka siinse töö tarbeks analüüsitud 32 juhendi seas.

Analüüsitavate uurimistööde valikul peeti oluliseks, et need oleksid võimalikult mitmekesised, sisaldades erinevatel teemadel kirjutatud töid, mille juhendajaiks on olnud nii eesti keele, kirjanduse kui ka teiste humanitaarainete õpetajad. Reaalainete teemadel kirjutatud uurimusi siinse töö kontekstis ei analüüsitud. Valimis on 48 uurimistööd ja 6 praktilist tööd, mis on kaitstud aastatel 2013–2015.

Selle töö kontekstis on analüüsitud õpilasuurimuste ja praktiliste tööde keelt, stiili ja viitamist: konkreetsemalt kuuluvad uuritavate elementide sekka kirjutiste stiililine ühtsus, enesele viitamise vormid ning võõrastele mõtetele viitamise vormid. Loetletud aspekte on analüüsitud iga konkreetse töö lõikes eraldi, seega iga analüüsitav õpilastöö on selguse eesmärgil korduvalt üle loetud. Analüüsi tulemused on talletatud tekstifailis.

Õpilastööde autorite anonüümsuse säilitamise eesmärgil on tekstinäited varustatud läbinähtamatute koodidega ning tekstinäidetes sisalduv informatsioon, mis võimaldaks töö lugejal seostada tekstinäite autorit konkreetse kooli või isikuga, on asendatud X-iga.

3.1. Iseendale viitamine õpilasuuringustes

Kui Riina Reinsalu tehtud uuringust selgus, et bakalaureuse- ja diplomitöodes eelistatakse enesele viitamisel kasutada impersonaalset tegumoodi (2015: 76), siis siinse töö kontekstis vaadeldud 54 õpilasuuringuses on olukord vastupidine.

Nimelt selgub, et kõige rohkem kasutatakse õpilasuuringustes enesele viitamisel ainsuse esimest pööret ja mina-vormi (31 töös), seejärel umbisikulist tegumoodi (12 töös), siis autoripositsiooni (9 töös) ning kõige harvem isikustamist (1 töös). Ühes töös pole autor enesele kuidagi viidanud – lisaks teoreetilisele ning praktilisele osale on nii sissejuhatus kui ka kokkuvõtte puhtalt referatiivsed.

Olgu öeldud, et siinsete tulemuste esitamisel on lähtutud sellest, millist enesele viitamise vormi iga konkreetse töö kontekstis kõige sagedamini kasutatakse. Väga tihti esineb ka selliseid töid, kus pole järjekindlalt üht kindlat viisi enesele viitamisel kasutatud, selle asemel on kombineeritud erinevaid võimalusi. Kombineeritud viitamisvormid esinevad ligi pooltes töödes (26).

Enesele viitamise kombinatsioone on mitmeid. Ühe õpilastöö lõikes on kasutusel kuni viis erinevat enesele viitamise vormi. Suur vormide varieeruvus torkab silma eelkõige mitme autoriga praktiliste tööde puhul. Siinse töö raames on analüüsitud kolme kahasse kirjutatud tööd – kahes neist on kasutusel vastavalt neli ja viis erinevat enesele viitamise vormi. Näiteks ühes töös on autorid enesele viidanud nii meie-vormis, mina-vormis, autoripositsioonis, umbisikulises tegumoes kui ka isikustamise kaudu. Sellised juhud on aga pigem erandid – enamasti kombineeritakse enesele viitamisel kahte, harvem kolme erinevat viisi.

Kõige sagedamini kombineeritakse autoripositsiooni umbisikulise tegumoeaga. Tendents on selgitatav Reinsalu tähelepanekute kaudu, kes nendib, et endast ainsuse kolmandas isikus kirjutamine jätab justkui lõhenenud isiksuse mulje, st „teksti looja annab teada, mida autoriks nimetatav isik teeb, kuigi tema ise ongi tegelikult seesama autor“ (Reinsalu 2015:

74). Lisaks on oht korrata tekstis liiga palju sõna *autor*. Seega puhtal kujul autoripositsioonist kirjutatud tekst on harv nähtus ning enamasti kombineeritakse seda ka umbisikulise tegumoe vormidega (Reinsalu 2015: 74). Kirjeldatud suundumus peab paika ka siinses töös.

Teine enesele viitamise vormide kombinatsioon, mida analüüsitud töödes tihti esineb, on mina-vormi ning umbisikulise tegumoe läbisegi kasutamine. Isikulise väljendusviisi kombineerimine umbisikulisega on sobiv, kui autor kirjeldab enda mõttekäike või materjali kogumise metoodikat. Sel juhul tuleb veenduda, et umbisikuline ning isikuline väljendusviis ei paikneks tekstis liiga lähestikku. Analüüsitud uurimuste hulgas esineb 12 tööd, kus taolist kombinatsiooni on kasutatud kohaselt ning tervikteksti teaduslikkus ei ole seeläbi vähenenud (näiteks sissejuhatuses ning kokkuvõttes on läbivalt kasutatud umbisikulist tegumoodi ning kasutatud metoodika peatükis isikulist). Ülejäänud 14 kombineeritud viitamisega töös on mõlemat viisi kasutatud läbisegi, kindlat süsteemi omamata.

Enamasti paiknevad sellised tekstiosad, kus enesele viitamise vorme on kombineeritud, üksteisest kaugemal. Näiteks on sissejuhatuses kasutatud rohkem umbisikulist tegumoodi, kuid kokkuvõttes mina-vormi. Siis võib üks põhjus olla selles, et õpilane on mingi tekstiosa kirjutanud varem ning teise hiljem: näiteks sissejuhatus on kirjutatud enne töö tegema hakkamist ning kokkuvõtte pärast töö lõpetamist. Veel võib taoline järjekindluse puudumine olla tingitud õpilase hajameelsusest või tähelepanematusesest.

Teinekord võivad kombineeritud viitamisega laused paikneda ka kõrvuti (näited 1 ja 3), harvem ühe lause kontekstis (näide 2).

(1) Töö esimeses peatükis **selgitatakse** olulisemaid kakskeelsusega seonduvaid mõisteid. Lisaks **analüüsin** erialase kirjanduse abil kakskeelsuse eeliseid ning puudusi.² (40-K)

(2) Kokku **leiti** 29 metafoori, mis **jagati** erirühmadesse ning **kirjutati** välja nende tähendused, mida

² Siin ja edaspidi toodud näited on võetud muutmata kujul analüüsitud õpilasuurimustest. Olulise tekstiosa esiletõstmiseks on kasutatud poolpaksu kirja.

otsisin sõnastikest ja erinevatest teemakohastest kirjandusallikatest, juurde *lisati* väljaannete pealkirjad. (46-V)

(3) Küsitluses *küsisin* inimestelt, kas nad elavad spordisündmustele kaasa. Selle all mõtles *autor* televiisorist ülekantavaid või spordiürituste ja võistluste külastamist. (27-S)

Näites 1 muutub umbisikuline tegumood järgmises lauses isikulise tegumoe esimeseks pöördeks, näites 2 muutub esimeses lause pooles kasutusel olev umbisikuline tegumood järgmises isikuliseks ning seejärel jälle umbisikuliseks. Näites 3 muutub isikulise tegumoe esimene pööre järgmises lauses autoripositsiooniks. Selliste tööde puhul pole uurimuste autoritel kujunenud kindlat enesele viitamise süsteemi, selle asemel katsetatakse nii üht kui ka teist.

Probleeme esineb ka paaris sellises töös, kus enesele viitamisel on kasutatud järjepidevalt üht viisi – umbisikulist tegumoodi. Tundub, et umbisikuline tegumood enesele viitamisel on õpilaste jaoks ebaloomulik, kuid kuna uurimistöö juhendeis selgitatakse, et uurimistöö kontekstis on see asjakohaseim viis enesele viitamiseks, püütakse seda ka kasutada. Tihtilugu muudab selline n-ö sunnitud enese umbisikustamine õpilasteksti kohmakaks.

(4) Käesolev *uurimistöö valiti* seetõttu, kuna nii E-ained kui ka nende ohtlikkus inimeste tervisele on tänapäeval vägagi aktuaalne teema. (12-E)

(5) Antud perioodi ajalehed *on kättesaadavad* Eesti Kirjandusmuuseumis, Tartu Ülikooli Raamatukogus ja *kasutati* DEA-d. (33-P)

Nagu peatüki algul mainitud, siis suuremas osas töödes on enesele viitamisel kasutatud isikulist tegumoodi, mina-vormi ja esimest pööret, enamasti läbivalt, mõnikord mingil määral umbisikulise tegumoega kombineerituna. 22 uurimuses, kus viidatakse enesele isikuliselt, kasutatakse seda järjepidevalt, see mõjub loomulikuna ning ei mõjuta teksti teaduslikkust ega usaldusväärsust. Kuid nagu Hirsjärvi jt on välja toonud – mina-vormi kasutamine nõuab head stiilitunnetust, vastasel juhul kipub tekstist tihti välja tulema jutustus (2007: 276). Ülejäänud tekstid, kus on kasutatud mina-vormi (9) pole kirjutatud neutraalses akadeemilises stiilis. Neutraalsuse nõuet eiratakse liigse *mina* esile tõstmisega ning teadusliku stiili asemel kõne-, konspekti- või kirjandistiili kasutamisega.

3.1.1. Mina-vormi ja esimese pöördega liialdamine

Teadusliku keelekasutuse nõuete vastu eksitakse kõige enam mina-vormis kirjutatud tekstides. Kirjutajal on raske teemast distantseeruda ning neutraalseks jääda. Nii esineb üheksas töös üleliigset enda kogemuste, seisukohtade ning emotsioonide kirjeldamist, mille tulemusel on need mina-vormis kirjutatud tekstid pigem jutustused kui teadustekstid. Näiteks selgitatakse ühes töös seda, miks autor ise kirjeldatud tantsuvõistluselt osa ei saanud võtta ning milline võistlus treeneri sõnutsi oli (näited 6 ja 7).

(6) *Ka mina tahtsin seda vaatama minna, kuid ei jõudnud. Minu treener käis ja ütles, et väga lahe ja võimas oli.* (02-H)

(7) *Kahjuks ise pole veel Xile³ jõudnud. Nii vaatamise kui ka võistlemise mõttes, kuid loodan et kunagi see juhtub.* (02-H)

Järgmise tantsuvõistluse kirjeldamise kontekstis peab autor oluliseks ka enda osaluse mainimist ning sellega seonduvate emotsioonide edasi andmist (näited 8 ja 9).

(8) *Ka mina käisin see aasta Xil. Võistlesin X kategoorias. Olen ka varem käinud kuid nii hästi, kui sellel aastal läks pole varem läinud. Saime finaali ja lisaks veel nominendi tiitli.* (02-H)

(9) *Ma ei teadnud varem et selline võistlus olemas on aga mu breigi õpetaja reklaamis seda ja ütles, et minge kindlasti. Otsustasin, et lähen ja tõesti see oli võimas ja kaasahaarav nii et ma ei kahetse seda.* (02-H)

Teises töös on aga teema kokkuvõtmise asemel kirjeldatud uurimistöö kirjutamise protsessi ning saadud kasu (näide 10).

(10) *Kõige raskemaks osaks kujunes informatsiooni otsimine, lugemine ning analüüsimine. Uurimistöö valikul lähtusin huvist antud valdkonna vastu. Minule isiklikult oli antud uurimistöö tegemine meelepärase ning huvipakkuv. Omandasin endale vajaliku kogemuse, kuidas koostada ning vormistada uurimistööd.* (05-O)

³ X tähistab siin ja edaspidi algtekstist mingi osa väljajätu õpilasuurimuse autori anonüümsuse säilitamise eesmärgil.

Sarnast tendentsi on märgata ka teistes töödes, kus sisuka kokkuvõtte asemel või kõrval peetakse oluliseks kirjeldada tööst saadud isiklikku kasu (näide 11) või selgitada teema keerukust (näide 12).

(11) *Seoses uurimistöö koostamisega arendasin arvuti kasutamise ning allikate otsimise oskust. Õppisin plaanerima enda aega ja läbi töötama erinevaid allikaid. Oskan koostada akadeemiliselt korrektset tööd. Sain oskuse läbi viia intervjuusid...* (40-K)

(12) *Selgus, et seda laadi uurimistöö koostamine nõuab rohkem aega ning vaeva kui ma esialgu ettekujutasin.* (05-O)

Töö protsessi kirjeldamine on igati kohane praktilise töö kirjalikus kokkuvõttes – seda mainitakse üldjuhul ka uurimistööde juhendites. Uurimuse kontekstis tundub töö protsessi ja sellega seotud positiivsete-negatiivsete asjaolude selgitamine üleliigsena. Töö sisu seisukohalt on sel juhul tegu tarbetu ning mitteolulise informatsiooniga.

Töö protsessi kirjeldamise raames esineb ka palju märksõna „ajahäda“ (näited 13 ja 14).

(13) *Ka töö ettevalmistamisega oleks pidanud varem peale hakkama. Sellega oleks saanud vältida tegevuste kuhjumist ning rohkem aega oleks jäänud ideede parandamiseks ja üle kordamiseks.* (07-S)

(14) *Hakkasin liiga hilja küsitlusi inimestele kätte andma ja jäin natuke ajahätta. Lõpuks sain ikka järje peale ja töö edenes väga hästi.* (13-I)

Näitest 13 võib töö lugeja rollis olles järeldada, et aja oskamatu planeerimisega vabandatakse välja uurimuses esitatud poolikult läbimõeldud ideed. Näites 14 toodud lause mõjub üleliigsena, sest kuigi autor jagas vastajaile küsitlused kätte liiga hilja, ei mõjutanud see kuidagi tema töö kvaliteeti.

Lisaks enda emotsioonide, kogemuste, töö protsessi ning sellega seotud ajahäda kirjeldamisele avaldatakse ka mõnes uurimistöös enda arvamust (näited 15–17).

(15) *Minu arvates on X kooli õpilastel kala söömisega üsna head harjumused.* (39-K)

(16) **Mulle tundub**, et tänapäeva noored ei väärtusta või pole piisavalt teadlikud toitumise tähtsusest. (09-T)

(17) **Minu meelest** ei ole see üldse hea, et noored postitavad oma hetke tegevusest. (13-I)

Enda mõtete avaldamine ei ole keelatud, kuid esitatud näidete puhul saaks seda teha märksa neutraalsemalt. Näite 15 puhul on autori üks töö eesmärkidest välja selgitada, kas X kooli õpilased söövad kala ja kui söövad, siis kui tihti. Küsitluse tulemusest selgus, et enamuse X kooli õpilastest sööb kala ning seda tervislikes kogustes ja päris tihti. Seega selle asemel, et uuringu tulemus enda arvamuseks vormistada, on mõistlik sama asja väita uuringu tulemustele toetudes. Näiteks *uuringu tulemusest selgub, et ..., uuringu tulemuste põhjal võib järeldada, et ..., vms*. Enda isiku esiletõstmine ei anna tööle lisaväärtust.

Ka näites 16 kasutatud sõnapaaris *mulle tundub* mõjub asesõna *mulle* lause sisu kontekstis üleliigse ning asjakohatuna. Selle asemel võiks autor enesele viidata üldisikuliselt, näiteks *tundub, et ...* või *näib, et ...* Kui väitele viidet ei järgne, on nii või teisiti selge, et tegemist on autori enda tähelepanekuga.

Näites 17 toodud väide juhatab sisse järgneva teksti, kus selgub, et enda kohta liigse informatsiooni jagamine sotsiaalvõrgustikes pole hea eelkõige ohutuse seisukohalt. Tekstiosa oleks teaduslik, kui mõte, mis praegu on esitatud autori enda arvamuseks, antaks edasi teiste tekstide põhjal sõnastatud konkreetse väitena, näiteks: *enese isikuandmete avaldamine sotsiaalvõrgustikes on ohtlik, sest ...*

3.2. Õpilasuurimuste stiil

Aastakümnete pikkune traditsioon, mille vältel on kasutatud eesti keele õpitulemuste kontrollimiseks ainsa kokkuvõtva vormina koolikirjandit, kumab läbi ka õpilaste uurimistöödest. Paljudes uurimustes on lisaks mina-vormiga liialdamisele kasutatud teadusliku kirjastiili asemel vähemal või suuremal määral kirjandistiili. See tähendab, et sissejuhatus ning kokkuvõtte, milles õpilased kasutavad oma sõnu, on pigem jutustused kui objektiivsed kirjeldused. Esseistliku stiili muljet võimendavad ka tekstis esinevad

hinnangulised ning emotsionaalsed sõnad.

Tihti algab uurimuse sissejuhatuse sissejuhatav lõik, mis selgitab enamasti teema aktuaalsust ja selle valiku tagamaid n-ö kirjandilikult vabalt või liiga üldistavalt. Näiteks süüdistatakse ühe töö sissejuhatavas lõigus inimesi võõr- ja omasõnade mittetundmises (näide 18).

(18) Inimesed on hädas võõrsõnadega, ei teata enam omasõnu, ei tehta vahet omasõnadel ja võõrsõnadel. On kindlaks tehtud, et mingi protsent inimestest hakkavad vestluses kokutama hädas, kui kuulevad teistsugust sõna ehk võõrsõna, mida nad pole harjunud kuulma. Inimesed ei saa aru, mida neilt küsitakse või mida vastuseks oodatakse, kui kuulevad võõrsõna. (21-V)

Näites 18 toodud sissejuhatavas lõigus püstitatakse küll probleem, kuid seda tehakse laialivalguvalt ja ebatäpselt. Taoline väljendusviis on aga teadusliku töö raames taunitav – tekst peaks olema võimalikult konkreetne ning seal sisalduvad andmed kontrollitavad. Tekstilõiku lugedes tekib küsimusi, mis selle töö kontekstis jäävadki vastamata. Näiteks, kes on need inimesed, kes enam võõrsõnu ei tea; kui suur on „mingi protsent“ ja kes selle kindlaks on teinud; kas mitte ükski inimene ei saa aru, mida temalt küsitakse, kui küsimuses sisaldub mõni võõrsõna jne.

Kirjandilikult või jutustavas stiilis algav sissejuhatus ei pruugi aga igas aspektis halva toonina mõjuda (näide 19).

(19) Eestis on seen väga levinud toiduaine ning tihti seda nähakse kui süüütut „kübaraga jalga“, mis on söödav ja maitsev. Paraku on aga seeneriik palju suurem ja võimsam. Vahel ei eristata söödavat seent mitesöödavast seenest. Kahjuks võib selline mitteeristamine kalliks maksma minna. (07-S)

Lõik sisaldab mitut modaaladverbi (*paraku, kahjuks*) ning kujundlikku väljendit (*kalliks maksma minna*), mille asemel on võimalik ka emotsioonitumalt väljenduda, kuid probleemipüstitus on neutraalne: *vahel ei eristata söödavat seent mitesöödavast seenest*. See lause ütleb, et probleem esineb vahel, mitte aga pidevalt ja kõigil. Sõna *vahel* pehmendab konkreetset hinnangut. Seetõttu mõjub terve lõik neutraalsema ning

tagasihoidlikumana ning hoolimata jutustava stiili tunnustest, ei mõju see ilmtingimata teksti usaldusväärsust kärpivana.

Kui sissejuhatavas lõigus võib kirjandistiili kasutamine isegi oma rolli mängida, siis töö teoreetilises osas sel enamasti kohta pole. Umbes viiendikus analüüsitud töödes võib just teoreetilises osas märgata kirjandistiilile omast, kuid ka seal juba tüüpveaks peetavat meietamist (näited 20–25).

(20) **Meid** kõiki valdavad erinevad hirmud – kellel suuremad, kellel väiksemad. (17-H)

(21) **Me** kasutame sõnu, mis ei ole tegelikult **meie** keele sõnad, ilma et **me** seda teaksime. **Me** ei panegi tähele, et **kasutame** kuskilt teisest kultuuriruumist tulnud sõna, sest see on juba ka aega **meie** kõnekeeles olnud... (21-V)

(22) Ühiskond peaks mõistma, et **meil** on vähihaigeid lapsi, kelle ema või isa peab töölt lahkuma, sest laps vajab rohkem aega. (51-H)

(23) Igal aastal **saame** Eesti ajalehtedest lugeda erinevaid Koolitantsuga seotud artikleid. (34-T)

(24) **Me** ei saa väita, et konkreetselt grupi suurus ja treeningtundide arv mõjutab võitja selgitamist. (34-T)

(25) Siiski on **meil** täna alust väita, et internet on kooliõpilaste jaoks loomupärane ja harjunud keskkond. (13-I)

Kasiku järgi on meie-vorm mõeldav, kui see märgib kirjutajat ja lugejat koos ja kirjutaja kutsub lugejat sel viisil endaga kaasa mõtlema, näiteks *vaatleme järgmist näidet ...* (Kasik 2007: 90). Samuti on meie-vorm kohane töö selgitavates osades, kui uurimisel on mitu autorit. Muudel juhtudel on tegu keelelise mõjutamise valda kuuluva meie-retoorikaga, millega antakse mõista, et „väite esitaja ei seisa väite taga üksi, vaid esindab palju suuremat rühma“ (Kasik 2007: 75). Ka näidetes 20–25 kasutatakse keelelise mõjutusvahendina meie-retoorikat, mis teaduslikus tekstis õõnestab üksikautori usaldusväärsust ning sobiks pigem reklaaminduse diskursusesse.

Teaduslik tekst peab olema lisaks neutraalsusele ka kergesti loetav ning täpne. Äärmise täpsuse taotlemisega võib aga Kasiku sõnutsi kaasneda oht, et teksti stiil muutub seeläbi liiga elementaarseks ning asjadevahelised seosed ei pruugi enam tekstist välja paista.

(Kasik 2007: 84) Sellist nähtust, mil muidu sorav ning akadeemiline stiil muutub järgmises tekstiosas üksnes lihtlausetest koosnevaks konspekti kirjutamisele omaseks stiiliks, võib täheldada ka mitmes õpilasuuringutes. Sel puhul on laused elliptilised ja lakoonilised, lause sisu edastatakse pelgalt võtmesõna kaudu. Samuti võib lausest puudu olla alus või öeldis.

(26) X oli pedagoog kes pühendas suure osa oma elust pedagoogilisele tööle. Töötas Pedagoogilises peainstituudis professorina ja hiljem direktorina. Sai endale aadlitiitli. (24-H)

(27) 35 miljonit aastat tagasi tekkis liik Mesohippus. Nende kaaluks oli 45kg. Turjakõrguseks on neil mõõdetud 0,6m. Neil oli aga kolm varvast. Keskmine suurem ja kaks väiksemat. (11-R)

(28) Tekkis USA-s 1940 aastatel ja populaarseks muutus alles 1950 aastatel. Arenes välja gospelist ja rhythm and blues-st. Esimeseks rock'n'roll'i lauljaks peetakse Bill Haley. On elektroonilise muusika stiil mis arenes välja jungle muusikast 1990 aastatel. Iseloomulik on kiire tempo ja vahel ka keeruline bassikäik. (02-H)

Näidetes 26 kuni 28 esinev märkmete tegemise stiil mõjutab suuresti teksti sidusust ning terviklikkust, sest laused on liiga lihtsad ning omavahel nõrgalt seotud. Nagu varem mainitud, esineb konspektistiili vaid ositi, st seda ei kasutata läbivalt terve töö vältel. Siit võib aga järeldada, et stiilivigade põhjuseks ei pruugi igakord olla õpilase kehv stiilitunnetus, vaid kesine refereeritava teksti valik. Kui alustekstina on kasutatud mõnda slaidiesitlust, konspekti või muud kirjastamata allikat, mille keel ei ole teaduslik, mõjutab see ka õpilast kui algajat teadusteksti loojat.

Liiga lakoonilise sõnastuse kõrval esineb õpilastekstides ka selle vastandit – paljusõnalisust. Paljusõnalisuse alla kuuluvad Kasiku järgi seigad, mil kirjutaja selgitab juba teadaolevaid, asjasse mittepuutuvaid või tarbetuid üksikasju. Teadaolevate asjade alla kuuluvad näiteks töö teema ja pealkiri, mida ei ole mõtet teksti algul üle korrata, sest lugejale on informatsioon juba teada. (Kasik 2007: 53) Töö teemat või pealkirja korratakse sissejuhatuse alguses 16 uurimuses, kusjuures töö teemaks nimetatakse tavaliselt töö pealkirja (näited 29–31). Kahes töös nimetatakse pealkirja pealkirjaks ning kolmes töös esitletakse teemat teemana.

(29) Oma uurimistöö teemaks valisin „X-pealkiri“. (17-H; 22-L; 35-N)

(30) *Autor valis uurimistöö teemaks „X-pealkiri“, sest...* (38-K)

(31) *Uurimistöö kannab pealkirja „X-pealkiri“. (28-H; 32-N)*

Paljusõnalise ning laialivalguva stiili muljet soosib ka kantseliitlik keelekasutus. Eesti Keeletoimetajate Liidu juhatuse esinaine Egle Pullerits määratleb kantseliiti laiemalt kui igasugust paljusõnalist ning abstraktset teksti ning kitsamalt kui bürokraatiaslängi (Pullerits 2010: 5). Kantseliitliku keele hulka kuuluvad näiteks nominalisatsioon ehk nimisõnastamine, mil *mine*-vormi kasutatakse koos tühiverbiga (nt *teostama*), *poolt*-tarind (nt *teie poolt nimetatud kohas*) ja ületuletatud *lt*-määrsõnad (nt *koheselt*). Igas sõnaliigis on kantseliitlikke sõnu, mida lause kontekstis saaks asendada ökonoomsemate ja täpsemate vastetega või hoopis ära jätta. Näiteks tegusõnadest on sellised vormid *läbi viima* ja *paika panema*, omadussõnadest *antud* ja *käesolev*, määrsõnadest *täna* ja *hetkel*, kaassõnadest *läbi* ja *osas*. (Pullerits 2010: 15–35) Kantseliitlikud keelendid esinevad igas teises õpilasuurimuses (näited 32–35). Hea tarbetekst peaks aga olema selge, tihe ja neutraalne, st argikeelest ning tühisõnadest prii.

(32) **Käesoleva** praktilise töö **eesmärgiks** on reastaureerida ... (06-K)

(33) **Kokkuvõttes võib öelda**, et **antud** uurimistöö eesmärgid täideti. (26-N)

(34) Franzoi (1985) **poolt läbi viidud** uurimuse käigus selgus, et ... (03-M)

(35) *Uurimistöö teemaks otsustati valida „X-pealkiri“, kuna autoril endal on harjumus kasutada X-e, kuid teadlikkus nende kohta on vähene ning tekkis soov läbi selle uurimistöö targemaks saada. Antud uurimistöö autor ei ole veel konkreetselt otsustanud, millist ala kavatseb ta peale gümnaasiumi õppima asuda.* (26-N)

Näiteks saaks näites 32 esineva sõna *käesolev* asendada selgema sõnaga (näiteks *siinse*) või sellest hoopis loobuda. Samuti kasutatakse lauses saavas käändes määrust, mis „märgib omaduste või seisundite juhuslikkust, ajutist iseloomu“ (Pullerits 2010: 38) ning on vastuolus teadusliku tekstile kehtiva konkreetsuse nõudega. Lause lühem, kuid sama informatiivne versioon on: (*selle/siinse*) *praktilise töö eesmärk on ...* Lühendada saab ka näites 33 toodud lauset, kui jätta ära lause esimene pool – lugeja saab niigi aru, et tegu on kokkuvõttega ning lausungi protsessi kirjeldamine (*võib öelda*) on samuti üleliigne – sõna *antud* on soovitatav asendada selgema sõnaga *selle* või see üldse ära jätta. Seega parem on:

(selle) uurimistöö eesmärgid täideti. Näites 34 olev *poolt*-tarindi, mis laiendab *tud-*kesksõna (*läbi viidud*), saab selguse eesmärgil hõlpsasti asendada omastavas käändes tegijafraasiga *tehtud* ning lause muutub lühemaks ja konkreetsemaks: *Frazoi (1985) tehtud uurimuse käigus/uurimusest selgus, et...*

Kantseliitlikule keelekasutusele õpilasuurimuste juhendites eraldi tähelepanu ei osutata – tihti on mainitud, et teaduslik keel ei tohi olla laialivalguv, see peab olema täpne ning sisutihe. Vaid Tartu Jaan Poska Gümnaasiumi juhendis on selgitatud, et „vältida tuleks bürokraatiakeele sisutühje väljendeid, nt *antud töö*“, millele järgnevad ka teised kantseliiti kuuluvate väljendite näited (TJPG 2015: 16).

Paraku on ka paar õpilasuurimuste juhendit, kus teaduslikku keelekasutust tutvustavad lausenäited ise sisaldavad kantseliitlikke keelendeid. Näiteks Luunja Keskkooli õpilasuurimuse juhendis selgitatakse, et teadusteksti stiil peab olema täpne, selge ja kiretu, öeldut illustreerivad tekstinäited, nagu *viidi läbi rida vaatlusi, käesolevas töös vaadeldakse, viidi läbi eksperiment*, jne (LKK 2015: 5). Seega Luunja Keskkooli õpilasele ei saa kantseliitlikku keelekasutust pahaks panna – on ta ju oma töö juhendi järgi kirjutanud.

Lisaks bürokraatiaslängile esineb õpilastekstides ka teisi kõnekeelele omaseid jooni. Seda esmajoones argisuhtlusesse kuuluvate sõnavormide ja ülekantud tähendusega väljendite näol, nagu *igasugu* (näide 36), *lahe* (tähenduses tore, vaimustav; näide 37), *kõva pähkel* (näide 38). Harva esineb ka emotsionaalse värvinguga hinnangulisi sõnu (näide 39).

(36) *Internetist leidub **igasugu** vajalike materjale kui ka kahjulike materjale.* (13-I)

(37) *Minu treener käis ja ütles, et väga **lahe** ja võimas oli.* (02-H)

(38) *6.klassi jaoks oli see ülesanne kindlasti **kõva pähkel** ja seda on ka vastustest näha.* (21-V)

(39) *Demagoogia abil on võimalik tekitada pseudoteadvust ja **sokutada** inimesed illusoorseks maailma.* (01-D)

Mari Roostiku magistritööst, milles uuriti juhendajate arusaamu oma rollist uurimistöö juhendamisel, ilmneb, et sealsete informantide arvates on kõnekeelsed sõnad ja fraasid, mis väljendavad kirjutaja emotsioone ja hinnanguid „õpilasuurimustes kujunenud probleemiks,

sest õpilased ei suuda eristada lihtsat ja ladusat keelekasutust argisest igapäevakõnest.“ (Roostik 2015: 58) Siinse töö raames analüüsitud õpilasuuringutes kiputakse küll mina-vormiga liialdama ning teadusliku stiili asemel kirjandi- või konspektistiili kasutama, laialdast kõnekeelsustega liialdamist aga ei ilmne – vastupidi, neid esineb harva ja kokku neljas uurimuses. Sealsamas märgivad intervjuueeritud õpilastööde juhendajad, et tajuvad endal selget rolli stiililistele ebakõladele osundamisel (Roostik 2015: 59). Seega päris selget ülevaadet õpilase keelekasutusest pelgalt uurimistööde analüüsimisel siiski ei saa. Õpilasuuringuse näol on tegu juhendatud tööga ning kui juhendaja märkab õpilastekstis keele- või stiilivigu, siis üldjuhul ta osutab neile või parandab need ise ära – kaitsmisele saadetakse töö peaks selle võrra stiilipuhtam olema.

Õpilasuuringuste keelekasutuse ning stiili analüüsi tulemustest nähtub, et gümnaasiumiõpilased tavatsevad enesele kui autorile viidates kasutada enim mina-vormi ning harvem umbisikulist tegumoodi ja autoripositsiooni. Mina-vormis kirjutatud õpilastekstide suurimaks probleemiks on neutraalsuse säilitamine: 30% tekstides, kus on enesele viitamisel kasutatud isikulist tegumoodi, kipub autori ning teema vaheline distants hajuma, sest autori enese isikut rõhutatakse liiga palju. Distantsi hoidmise probleemid ei iseloomusta aga ainult mina-vormis kirjutatud tekste – need kerkivad esile ka teistes tekstides, kus on kõige tihedamini teadusliku stiili asemel kasutatud pigem kirjandistiilile omast meietamist (näiteks *meid kõiki valdavad erinevad...*) või harvem kõnekeelele omaseid väljendeid (näiteks *igasugu, lahe*). Teksti stiili ei muuda teaduslikuks ka see, kui on kaldutud teise äärmusse – mõnes õpilasuuringuses on liialt vaba väljendusviisi asemel kasutatud aga liiga konkreetset ja lakoonilist sõnastust ja/või kuivale bürokraatiakeelele omaseid stampväljendeid (näiteks *antud, käesolev, läbi, poolt*).

3.3. Viitamine õpilasuuringutes

Siinse töö üks eesmärk on välja selgitada, milliseid võtteid kasutades eristavad õpilased enda mõtted teiste omadest. Tööde analüüsimisel selgub, et kõige enam antakse võõraid mõtteid edasi refereerimise kaudu, mõnikord kasutatakse sealjuures ka tsitaati. Ühe või teise võtte tuvastamisel ei võrreldud tsitaati-refereeringut alustekstiga, vaid võeti arvesse

teksti vormistust – kui tekstilõik oli vormistatud refereeringuna, loeti see refereeringuks, jutumärkide vahele paigutatud tekst loeti tsitaadiks.

Võõraste mõtete refereerimisel kasutatakse õpilastöös väljendeid, nagu *uurija X järgi on...*, *mida on tutvustanud uurija X oma raamatus...*, *vastavalt uurija X teooriale on...*, *uurija X poolt läbi viidud uurimuse käigus selgus, et...*, *X on enda raamatus „X“ öelnud, et...*. Loetletud väljendite kõrval esineb aga kõige rohkem sellist refereerimise viisi, mil mõtete autorit teksti sees ei nimetata – seda tehakse vaid tekstiviites ja viitekirjes.

Tsiteerimist kui alusteksti sõnasõnalist edasiandmist esineb enamikus töös – enamjaolt on tsitaat varustatud nii jutumärkide kui ka tekstiviitega. Tsitaadid on keskmiselt kahe rea pikkused ning moodustavad muust tekstist väga väikese protsendi – see tähendab tsiteeritud on enamasti kohaselt ning mõistlikkuse piires. Peamiselt tsiteeritakse tabava sõnastusega seisukohti (näide 40) ja mõisteid (näide 41).

(40) *Peter Brook, kuulus inglise lavastaja, on enda raamatus “Tühi ruum” öelnud: “Lavakujundus on valmis näidendi geomeetria.” (Peter Brook, 1972). (45-L)*

(41) *Demagoog- „(kreeka keeles rahvajuht) oli antiikaja Ateenas demokraatlik riigimees. V saj. e. m. a. tähendas demagoog juba isikut, kes vääritude abinõudega püüab võita rahva poolehoidu. Ka enamiku demagoogiavõteteid on sõnastanud juba vanad kreeklased.” (Aava, 2001) (01-D)*

Korrektset vormistatud tsitaate esineb 80% tööst. Ligi 20% töös, kus on alusteksti edasi andmisel kasutatud tsiteerimist, esitatakse tsitaadid aga refereeringuna või enda mõtete pähe. Refereeringuna vormistatud tsitaat koosneb alusteksti sõnasõnalisest väljavõttest, sel on küll märgitud autor, kuid puuduvad jutumärgid. Enda mõtetena vormistatud sõnasõnalisel väljavõttel on puudu nii autor kui ka jutumärgid. Kui sellist tendentsi võib ühes õpilasuurimuses täheldada rohkem kui paar korda, on tegu plagiaadiga.

3.3.1. Tekstiviited õpilasuurimustes

Analüüsitud tööde hulgas esineb neli uurimust, kus on läbivalt kasutatud joonealust viitamist – kõik neli uurimust on kirjutatud ajaloo teemadel. 40 töös viidatakse tekstisisises viites teise autori mõtetele nime (pealkirja) ja aastaarvuga. Nime ja aastaarvuga viitamisel esineb kolm erinevat vormistusviisi. Kõige sagedamini (20) esineb viisi, mil kõik viite osised on läbivalt omavahel eraldatud komaga, näiteks (*Russell, 1980*). Harvem lisatakse tsitaadi või refereeringu viitesse ka komaga eraldatud leheküljenumber, näiteks (*Vooglaid, 2014, lk 27*) või muud täiendavat informatsiooni, sealhulgas peatüki numbreid, näiteks (*Sutton, 2008, lk 148, ptk 10*) või väljaande pealkirju, näiteks (*V. Sinivee, Horisont, aprill 2008*).

Levinud on ka variant, mil autor ja aasta eraldatakse üksteisest tühiku abil ning kui on peetud oluliseks märkida viitesse ka leheküljenumber, siis eraldatakse see aastast kooloniga, näiteks (*Säre 1985: 134*). Kirjeldatud viite vormistamise viisi kasutatakse järjepidevalt 18 uurimuses. Kahes uurimuses kasutatakse viite vormistamisel mõlema kirjeldatud vormistuse kombinatsiooni: ühes uurimuses eraldatakse autor ning aasta tühikuga ning sellele liidetakse lehekülj koma abil (*Säärits 2007, lk 18*), teises uurimuses eraldatakse autor ja aasta koma abil ning leheküljenumber lisatakse viitesse kooloni abil (*Polunin, 2002: 10*).

Kümnes uurimuses ei kasutata kumbagi kirjeldatud viitamisviisi. Viies töös ei esine terve töö jooksul mitte ühtegi tekstiviidet, kuigi kõigi tööde teoreetilises osas on selgelt refereeritud kellegi teise ideid. Ülejäänud viies töös on kasutatud terve teoreetilise osa kirjutamisel alustekstina ainult internetiallikaid ning viidatud neile tekstis sulgudesse paigutatud internetilingiga. Vahel on tekstiviites ainult kodulehekülg, millelt viidatud tekstiosa pärineb, näiteks (www.et.wikipedia.org), vahel täpne link (<http://tantsugeen.ee/house-2/>).

Internetiallikaile viitamise probleeme võib täheldada ka teistes töödes – ligi pooltes uurimustes, kus on kasutatud nii paber- kui ka internetiallikaid, on paberallikate vormistus

nõuetekohane, kuid internetiallikatele on viidatud veebiaadressi kaudu. Uurimistööde juhendeis ja õppevahendites aga toonitatakse, et internetiallika viide vormistatakse samamoodi kui paberallika oma – autori puudumisel märgitakse tekstiviitesse allika pealkirja esimesed sõnad.

Kuigi paberallikate alustekstina kasutamise traditsioon on pikem, võib ka nende vormistuses ebakõlasid täheldada. Peamised probleemid seisnevad viite vormi ja sisu ebaühtluses. Tekstiviite sisus esitatud informatsioon varieerub ühe töö lõikes kuni neljal erineval moel. Näiteks on ühe viite sisus välja toodud autor, aastaarv ning leheküljenumber. Teises viites on samale paberallikale viidates märgitud ainult autor ning aastaarv. Kolmandas viites on lisaks autorile, aastaarvule ning leheküljenumbritele märgitud ka peatüki number. Neljandas viites on viimast informatsiooni täiendatud ka teose pealkirjaga. Tekstiviite vormiga on sama lugu: ühes viites on sama töö kontekstis autor ja aasta eraldatud komaga, teises ainult tühikuga; leheküljenumber on ühes viites eraldatud kooloniga, teises aga komaga.

Viite sisulise ja vormilise ebaühtluse võib klassifitseerida väiksemate vigade hulka, sest tekstiviite peamine eesmärk on juhatada lugeja refereeritava teksti algallikani – seda funktsiooni täidavad ka ebaühtlaselt kirjavahemärgistatud ja sisulise varieerivusega viited. Ränk eksimus on, kui tekstiviidet ei olegi. Kõige suuremad probleemid õpilastöodes ongi seotud viitamise ebajärjekindlusega. Mõnes töös võivad viited enam-vähem korrektselt vormistatud olla, kuid on paigutatud korrapäratult või neid esineb liiga harva. See tähendab, et ühes kohas on tsiteeritud-refereeritud teksti algallikale viidatud, teises jälle mitte. Veel on õpilastöodes levinud suundumus kirjutada üks alapeatükk või peatükk ühe allika põhjal ning viidata sellele vaid ühe korra peatüki lõpus. Levinud on ka tendents, mil uurimustes on terved teoreetilised alapeatükid ilma ühegi viiteta, kuigi on selge, et autor refereerib võõraid mõtteid. Ning nagu ka varem mainitud, siis viies uurimuses ei esine teoreetilise osa jooksul mitte ühtegi tekstiviidet. Terve tekst on vormistatud nii, nagu see sisaldaks vaid üldtuntud fakte või õpilase enda mõtteid. Seevastu viitekirjetes on kõikides töodes kasutatud allikad välja toodud.

Roostiku magistritöö põhjal on viidete vormilised ebakõlad, nende korrapärase esinemine või puudumine tingitud sellest, et õpilased unustavad või ei ole võimelised enda teksti kirjutamise ajal refereeritud materjali algallikaid fikseerima ning hiljem ei leita neid enam üles – seda eriti internetiallikate puhul (Roostik 2015: 63).

Internetiallikast pärinevat teavet kasutades peab esmalt veenduma selle usaldusväärsuses. Ka õpilasuuringute juhendites on selle selgitamisele tähelepanu osutatud – Vikipeedia alustekstide kasutamise osas võib esineda küll teatud mööndusi. Nagu varem mainitud, siis mõnes juhendis on otsesõnu nimetatud, et Vikipeedias olev informatsioon pole uurimistöö kontekstis piisavalt usaldusväärne, teises juhendis on viitamise selgitamisel toodud muu seas näide ka Vikipeediale viitamise kohta. Küll aga ollakse näiteks Miksikesse kasutamise osas üht meelt – seal esitatud info ei ole piisavalt usaldusväärne.

Hoolimata uurimistöö juhendeis selgitatust esineb ikka selliseid uurimusi, kus alustekstidena on kasutatud näiteks Miksikesest, Delfi Naistekast, Elu24st, Annaabist või mõnest slaidiesitlusest pärinevat informatsiooni. Nimetatud allikate kasutamine uurimistöös pole aga alati taunitav. Näiteks kui töös analüüsitakse naise iluideaalide muutumist ajas või naiste tänapäevast riietusmoodi, on Elu24 ja Delfi Naisteka artiklite kasutamine õigustatud. Mõne teise töö puhul võib aga kindlalt väita, et tunnustatud autori eluloo edasiandmisel refereeritud Miksikesest või blogist pärineva informatsiooni kasutamine ei ole õigustatud. Sarnane informatsioon on kättesaadav ka usaldusväärsemates allikates.

Kui õpilane on aga nimetatud allikaid alustekstina kasutanud, fikseerib ta selle enamasti viitekirjena kasutatud kirjanduse loendis – kuid mitte alati. Mõnikord küll kasutatakse sealt saadud informatsiooni, kuid algallikale sealjuures ei viidata (nii tekstiviites kui ka viitekirjes). Näiteks ühes töös on kopeeritud täiskujul terve slaidiesitluse tekst ning jäetud algallikale viitamata. Teises töös on uurimuse seisukohalt vajalike mõistete selgitamiseks kasutatud Vikipeediast pärit teavet, kuid jäetud taas algallikale viitamata. Sellest võib järeldada, et õpilased on algallikate usaldusväärsuse nõudega kursis, kuid usaldusväärsete allikate kasutamise asemel eelistavad mõned neist mitteusaldusväärsetele viitamata jätta.

Sellise töö puhul on tegu plagiaadiga – plagieerimine on aga taunitav ning muudab mistahes liiki töö ebausaldusväärseks.

Enam kui pooltes õpilasuuringute juhendites on tähtsaks peetud plagiaadi mõistet selgitada ning selle eest hoiatada. Siinse töö tarbeks kasutatud õpilastööde analüüsimisel tekkis plagieerimise kahtlus mitmel korral, mistõttu otsustati n-ö guugeldamise meetodil kontrollida pisteliselt iga õpilasuuringuse lõike, et kindlaks teha, kas tekkinud kahtlustel on ka alust. Paber kandjal olevates allikatest pärineva informatsiooni refereerimise korrektsust selle töö lõikes ei kontrollitud. Tulemustest selgub, et analüüsitud õpilasuuringute hulgas on vähemalt 12 tööd, mis on suuremal või vähemalt määral plagiaadid.

Nendes 12 töös on esindatud kõik kolm plagieerimise varianti – mõnikord ka mitu tükki korraga. Esimest varianti, kus uurimistöös on kasutatud küll võõraid mõtteid, kuid jäetud algallikale viitamata, esineb seitsmes töös. Viitamata algallikate seas on peamiselt veebis olevad artiklid ja materjalid, mis on pärit mitteausaldusväärsetest veebilehtedest (nt Vikipeedia, Annaabi, slaidiesitlused, jne). Teist varianti, mil töös kasutatakse küll sõnasõnalist väljavõtet algallikast, kuid see esitatakse jutumärkideta, esineb vähemalt kaheksas töös. Kolmandat varianti, mil refereeritud tekst on algallika tekstiga liiga sarnane, leidub vähemalt viies töös.

Plagieeritud tekstiosa tunneb tihti ära selle järgi, et mainitud lõigud on teist värvi või teises kirjastiilis kui muu tekst. Kui lõigud on kopeeritud Vikipeediast, on tihti jäetud teksti värv muutmata ning hüperlinki tähistav sõnaalune joon eemaldamata. Samuti äratub kahtlust, kui teksti stiil mingis tekstiosas järsult muutub, või see, kui teksti sees pole viidatud ühelegi allikale, kuid kasutatud kirjanduse loendis on viitekirjed olemas.

3.3.2. Viitekirjed õpilasuuringute kasutatud kirjanduse loendis

Kõigis vaadeldud õpilasuuringute juhendites on eraldi peatükina välja toodud kasutatud kirjanduse vormistamise nõuded. Sealhulgas on enamasti selgitatud, et kasutatud allikad esitatakse loendis tähestikulises järjekorras, loend peab sisaldama kõiki kasutatud allikaid

ning samuti kuidas viidata eri tüüpi allikaile (nt trükised, veebiallikad, arhiivimaterjalid jne).

Õpilastöodes on viitekirjete vormistamisel levinud kaks peamist varianti, mille erinevused seisnevad allika väljaandmise aasta ning allika pealkirja vormistuses. Allika väljaandmise aastat märgitakse võrdselt nii sulgudega kui ka sulgudeta. Allika pealkiri vormistatakse harilikult tavalises püstkirjas või kaldkirjas. Allika autor nimetatakse enamasti tavalises püstkirjas, harva eristatakse autor muust tekstist poolpaksu kirjaga.

Korrektsealt vormistatud kirjanduse loetelud esinevad 17 töös. Korrektseks nimetatakse siin loendeid, kus viitekirjed on esitatud tähestikulises järjekorras ning mille vormistus vastab ükskõik millise õpilastöö juhendis sätestatule. Viitekirjete tähestikulise järjekorra nõude vastu on eksitud 24 töös ning viitekirjete vormistusvead esinevad 31 töös.

Viitekirjete vormistuse vead kattuvad suurel määral tekstiviidete vormistusvigadega – ka siin on õpilastel probleeme just veebiallikate märkimisega. Igas kuuendas uurimuses on veebiallikad kasutatud kirjanduse loendis välja toodud vaid internetiaadressi täislingi kaudu, mõnikord lisatakse lingi juurde täienduseks ka vaatamise kuupäev. Teinekord on veebiallikad küll pealkirjastatud ning tähestikulises järjekorraski, kuid pealkirjad on autori enda välja mõeldud ning kirjeldavad veebilehel oleva informatsiooni sisu (nt *Informatsioon restaureerimise kohta*; *Informatsioon näokreemide kohta*). Veebiallikatele pole tihti märgitud külastuse kuupäeva ja valmimise aastat, kuigi originaalallika kontrollimisel selgub, et see sisaldab ka valmimise kuupäeva-aastat. Vahel on viitekirjes allika valmimise kuupäev olemas, kuid see kattub allika vaatamise kuupäevaga. Ühes töös on allika väljaandmise aastaks märgitud 2014, allika vaatamise aastanumbriks aga juba 2013.

Kui allika vaatamise kuupäev on viitekirjes välja toodud, siis tavaliselt on see vormistatud kirje lõpus ning ümbritsetud $\frac{3}{4}$ töödes sulgudega ning kolmandikus töödest sulgudeta tavalises püstkirjas.

Paberallikate viitekirjed on enamasti korrektsed ning üksikute vigadega. Kõige sagedamini eksitakse allika pealkirja märkimisega. Kui juhendites on nõutud, et see tuleks esitada tavalises püstkirjas, muust tekstist eraldamata või kaldkirjas, siis mõnes töös on paberallika peakirjad teistest viitekirje osistest jutumärkide abil eristatud.

Veel torkab õpilastööde analüüsimisel silma, et vahel on kasutatud kirjanduse loetelus välja toodud ka selliseid allikaid, millele teksti sees pole viidatud. Mõnes töös on aga kasutatud kirjanduse loend liiga napp, sisaldades vaid 1–3 allikat. Ühel tööl on aga kasutatud kirjanduse loend hoopis puudu. Uurimistööde juhendid üldjuhul minimaalset allikate arvu ei sea, vaid ühes juhendis (TKG) nenditakse, et loetelus peab olema vähemalt kümme kirjet. Keskmiselt on analüüsitud uurimistööde kasutatud kirjanduse loetelus 11 allikat, millest keskmiselt 27% (3) on paberallikad ning enamus ehk 73% (8) veebiallikad. Enam kui pooltes töödes esineb kirjanduse loetelus ka võõrkeelseid allikaid: ingliskeelseid, venekeelseid või soomekeelseid, kuigi juhendites pole võõrkeelsete allikate kasutamist nõutud.

Kasutatud kirjanduse loendi vormistuse korrektsus on suurel määral seotud töö üldmuljega – kui töö keelekasutus on akadeemiline, refereeringud soravad, tekstiviited korrektsed ning järjepidevad, on ka kasutatud kirjanduse loend üldjuhul õigesti vormistatud, sisaldades kõiki nõutud elemente.

Tekstisiseste viidete ning viitekirjete analüüsi tulemustest võib järeldada, et viitamine kui teadusliku teksti lahutamatu osa on gümnaasiumi õpilase jaoks keeruline. Viitamisega seotud probleemide taga tundub olevat vähene harjutamine, sest viitamine sellisel kujul esineb vaid teaduslikes tekstides ning viitamist õpitakse üldjuhul ainult uurimistöö valikaine või individuaalse juhendamise raames. Teaduslike tekstide loomisega on gümnaasiumi õpilased varemalt kokku puutunud vaid referaate kirjutades, kui nad just põhikooli lõpetamisel loovtöö asemel uurimistööd ei teinud. Uurimistöö koostamise protsessi ja tulemi kvaliteeti ei saa võrrelda näiteks kirjandi omaga, sest viimast tekstiliiki on Eesti koolides harjutatud aastakümneid, uurimistöö kirjutamist aga vaid mõned aastad.

3.4. Analüüsi tulemused

Selles alapeatükis esitatakse lühikokkuvõtte 54 õpilasuurimuse keelekasutuse, stiili ja viitamise analüüsimisel saadud tulemustest.

Õpilasuurimuste enesele viitamise vormide analüüsimisel selgus, et enim kasutatakse enesele viitamisel ainsuse esimest pööret ja mina-vormi (31 töös), seejärel umbisikulist tegumoodi (12 töös), siis autoripositsiooni (9 töös) ning kõige harvem isikustamist (1 töös) ning mitte midagi (1 töös). Enesele viitamisel eksitakse kõige rohkem järjekindluse ning neutraalsusega seotud nõuete vastu.

Ligi pooltes õpilastöodes esineb ühe domineeriva enesele viitamise viisi kõrval ka teisi vorme. 12 töös on enesele viitamise vorme kombineeritud kohaselt, st umbisikuline tegumood vaheldub autoripositsiooniga või isikuline tegumood umbisikulisega nii, et põhiliselt on kasutatud umbisikulist tegumoodi, autori enda kogutud andmete ning mõtete edasiandmisel aga isikulist tegumoodi. Ülejäänud 14 töös vahelduvad enesele viitamise viisid ilma kindla seaduspärata: näiteks sissejuhatuses on viidatud enesele mina-vormis, kokkuvõttes aga umbisikuliselt. Enim riivab silma variant, mil umbisikulist ja isikulist tegumoodi kasutatakse segamini kõrvuti asetsevates lausetes või koguni ühe ja sama lause lõikes.

Neutraalsuse nõude vastu eksitakse enim tekstides, kus enesele viitamisel on kasutatud mina-vormi. Autori ning teksti vaheline distants hajub, kui autor on uurimistöö sisule keskendumise asemel rõhutanud liigselt enda isikut, st kirjeldanud enese emotsioone, arvamusi, kogemusi, töö keerukust, selle kirjutamisel tekkinud ajapuudust või töö kirjutamisest saadud kasu. Töö protsessiga seotud elementide kirjeldamine on kohane praktilises töös, uurimistöös on see aga üleliigne.

Teadusliku stiili tunnetamise probleeme reedavad ka sellised tekstiosad, mis on kirjutatud pigem kirjandi- või konspektistiilis. Kirjandistiili puhul on keelekasutus liialt vaba ning ebatäpne, mida iseloomustab näiteks hinnanguliste sõnade kasutamine, abstraktsete väidete

esitamine ning liialdamine asesõnaga „meie“. Konspektistiili puhul on laused omavahel liiga nõrgalt seotud – tekst on seetõttu lihtsakoeline, lakooniline ning liiga elementaarne. Konspektistiilist levinumgi on aga teine äärmus – paljusõnalisus – mis väljendub tarbetu informatsiooni esitamises ning tühisõnade kasutamises. Tarbetu on korrata uurimistöö sissejuhatuses taaskord töö teemat või pealkirja või kasutada kantseliitlikke tühisõnu, nagu *poolt, antud, käesolev* jne.

Õpilasuuringute viitamise analüüsi tulemusel selgus, et refereeritava teksti autorit üldjuhul teksti sees ei nimetata, metateksti on vähe. Tsiteeritakse lühidalt ning eesmärgipäraselt ning tsitaadi kaudu antakse tavaliselt edasi mõisteid või tabavaid ütlusi. Viitamissüsteemidest on levinum nime ning aastaarvuga viitamine (40), neljas töös kasutatakse joonealust viitamist, viies töös, mille referatiivne osa põhineb vaid internetiallikail, on tekstisisene viide vormistatud sulgudes oleva internetilingina ning ülejäänud töödes ei ole tekstisiseseid viiteid (5).

Nime ning aastaarvuga viitamisel eelistati seda teha viisil, mil kõik viite osised on üksteisest koma abil eraldatud. Veidi vähem kasutati varianti, mil nime ja aastaarvu vahel on tühik, leheküljenumber on siis lisatud kooloni abil.

Viitamise kontekstis on põhiline murekoht järjekindluse puudumine – seda nii viidete esinemuse, sisu kui ka vormistuse kontekstis. Viite vormiline varieeruvus seisneb peamiselt kirjavahemärkide kasutuses – näiteks kui autor on valinud tekstiviite komponentide eraldamiseks koma, ei saa see järgmises viites muutuda tühikuks või kooloniks. Sama kehtib ka viite sisus oleva informatsiooni kohta: nime ja aastaarvuga viitamisel märgitakse tekstiviitesse autori(te) perekonnanimi/-nimed (autori puudumisel allika pealkirja algus), allika väljaandmise aasta ning võimalusel leheküljenumber – seda nii veebi- kui ka paberallika puhul. Mõnes töös on aga samale allikale viidatud kuni neljal erineval moel. Näiteks on ühe viite sisus välja toodud autor, aastaarv ning leheküljenumber, teises viites on samale allikale viidates märgitud ainult autor ning aastaarv, kolmandas viites on lisaks autorile, aastaarvule ning leheküljenumbritele märgitud ka peatüki number ning neljandas viites on viimast informatsiooni täiendatud veel teose pealkirjaga.

Pea iga viiendat õpilasuurimust võib käsitleda plagiaadina, sest neis leidub lauseid, tekstilõike või terveid (ala)peatükke, kus on refereeritud võõraid mõtteid või üldtundmatuid fakte, kuid on jäetud algallikale teksti sees viitamata. Neljas õpilasuurimuses, kus on teoreetilises osas refereeritud võõraid mõtteid, ei esine mitte ühtegi tekstiviidet – kasutatud kirjanduse loendis on aga viitekirjed märgitud. Sageli jäetakse viitamata algallikaile, mis on internetis vabalt kättesaadavad, kuid mida käsitletakse teadusliku töö alustekstina mitteusaldusväärsetena (Vikipeedia, Annaabi, Miksike, slaidiesitlused).

Enim probleeme tekitab internetiallikaile viitamine – seda nii teksti sees kui ka kasutatud kirjanduse loendis. Kui tekstisisene veebiallikaviide on olemas, siis enam kui pooltes uurimustes on see vormistatud sulgudes oleva allika kodulehe või täpse lingina.

Kasutatud kirjanduse loetelu analüüsimisel selgus, et keskmiselt on loendis esitatud 11 viitekirjet, millest kaheksa on internetiallikad ning kolm paberallikad. Viitekirjete vormistamisel eelistatakse autori nimi esitada muust tekstist eraldamata tavalises püstkirjas, allika väljaandmise aastat märgitakse võrdselt nii sulgudega kui ka sulgudeta tavalises püstkirjas ning allika pealkiri vormistatakse võrdselt nii kaldkirjas kui ka tavalises püstkirjas. Kui paberallikate viitekirjed on enamasti korrektsed, siis veebiallikakirjete vormistamisega eksitakse palju. Igas kuuendas uurimuses esitatakse need vaid internetiaadressi täislingi kaudu, üldjuhul lisatakse lingi juurde ka allika kasutamise kuupäev, kuid allika autor, pealkiri ning valmimise aasta jäetakse märkimata. Kasutatud kirjanduse loend on korrektselt vormistatud 17 töös: viitekirjete vormistusnõuete vastu on eksitud 31 töös ning 24 töös ei ole viitekirjed tähestikulises järjekorras.

Analüüsi tulemustest võib järeldada, et õpilased saavad küll teadusliku keelekasutuse ning viitamisega hakkama, kuid tekstides esineb tihti keele, stiili ning viitamisega seotud ebakõlasid. Olukord, mil pea iga viiendat tööd võib pidada plagiaadiks, näitab, et õpilasuurimuse koostamine ei täida veel kõiki kehtivas õppekavas püstitatud eesmärgi. Olukorra parandamiseks tasub igal koolil kriitilise pilguga üle vaadata oma uurimistööde juhend: kas see on õpilasele uurimistöö kirjutamisel piisavaks toeks; kas juhendis on toodud selgelt ning üheselt mõistetavalt välja kõik teaduslikule tekstile esitatavad nõuded

ning soovitud, kuidas neid tagada. Uurimistöö kirjutamiseks ettevalmistumisel saavad kõige suuremaks abiks olla aineõpetajad ning uurimistööde juhendajad, kelle ülesanne on pakkuda õpilastele korrektsete teadustekstide näol piisavalt näidismaterjali ning juurutada õpilastes viitamisharjumust. Teadusteksti omapärade tutvustamise ning analüüsimisega võiks alustada juba põhikoolis. Nagu tõdeb ka Krista Kerge artiklis „Alustekstide põhjal kirjutamisest“: „noor inimene oskab seda, mida ta on koos täiskasvanuga teinud“, mis teismeea lõpupoolel võiks tähendada vääriliste teksti eeskujude juurde suunamist. „Hea ülevaate teeb see, kes on häid ülevaateid lugenud.“ (Kerge 2012: 1–2)

Kokkuvõte

Magistritöö keskendub õpilasuurimustes esineva keele, stiili ja viitamise analüüsimisele, andes samal ajal ülevaate ka seal esinevatest põhilistest kõrvalekalletest. Konkreetsemalt on õpilastöodes analüüsitud tekstide stiililist ühtsust, enesele viitamist ning tekstisisese viitamise ja kasutatud kirjanduse loendi sisu ja vormi, võttes aluseks teaduslikule tekstile seatud nõuded, mida on kirjeldatud õppekavas, uurimistöö juhendeis ning õpikutes.

Töö esimeses peatükis selgitatakse õpilasuurimuse kui gümnaasiumilõpetaja jaoks kohustusliku töö sisu ning sellele kehtivaid õppekavast tulenevaid nõudeid. Lisaks kirjeldatakse, kuidas gümnaasiumiastmes uurimistöö kirjutamiseks valmistatakse ning milliseid osaoskusi uurimistöö kirjutamine kui protsess õpilases arendab.

Teadustekst on teiste tekstiliikidega võrreldes nõudlik vorm. See peab olema objektiivne, täpne, selge, sisutihe, usaldusväärne – seda nii sisu, ülesehituse, vormi, keele kui ka stiili poolest. Kuna igasugune teaduslik kirjutis koosneb suuremal või vähemal määral ka referatiivsest osast, on oluline, et kirjutaja enda mõtted ning alustekstidest laenatud mõtted oleks selgelt eristatud. Viitama peab nii enda kui ka teiste mõtetele. Iga uurija seisab silmitsi küsimusega, kuidas viidata tekstis enesele nii, et lugejale oleks selge, kelle mõtteid parajasti jagatakse, muutumata sealjuures liiga familiaarseks või pealetükkivaks. Referatiivsele osale esitatud nõuded eeldavad muu hulgas, et võõraid mõtteid kasutades, peab olema neile selgelt viidatud nii teksti sees kui ka tekstist väljaspool kasutatud kirjanduse loendis.

Teises peatükis keskendutakse teadusliku keele, stiili ja viitamise selgitamisele. Sealjuures tuuakse erialase teoreetilise kirjanduse põhjal välja peamised tunnused, mis eristavad teaduslikku teksti teistest tekstiliikidest, tutvustatakse nii enese kui ka võõrastele mõtetele

viitamise viise ning oskamatu viitamise võimalikku tagajärge ehk plagieerimise mõistet ning selle erinevaid vorme. Lisaks on uuritud, kas, mil määral ning kuidas loetletud aspekte õpilasuuringute juhendeis on kirjeldatud.

Kolmandas peatükis, magistritöö praktilises osas analüüsitakse ning kirjeldatakse gümnaasiumiõpilaste uurimuste keelekasutust, stiili ja viitamist. Valimis on 54 gümnaasiumiõpilase humanitaarteaduslikud uurimistööd, mis on kirjutatud Tartu-, Jõgeva- ning Läänemaa koolides.

Õpilastööde stiili analüüsides selgus, et objektiivses stiilis kirjutatud tekstiosade kõrval on ka tekstiosi, mille stiil on pigem kirjandilik või konspektilik. Kirjandistiilile iseloomulike tunnustena esineb meietamist ning üldsõnalisust; konspektistiilile viitab lakooniline lausestus. Napisõnalisuse kõrval esineb ka paljusõnalisust, mis väljendub peamiselt mõttetute korduste ning kantseliitlike keelendite kasutamise näol.

Enesele viitamisel eelistavad õpilased kasutada ainsuse esimest pööret ja mina-vormi. Olgugi et õpilasuuringute juhendeis, õpikutes ning teistes teadusliku teksti kirjutamise juhendeis soovitatakse üldjuhul enesele viitamisel kasutada umbisikulist tegumoodi, on sellist viisi kasutatud siinse töö kontekstis analüüsitud õpilasuuringutes vaid 12 töös. Levinumad vead enesele viitamisel on mina-vormiga liialdamine ning erinevate enesele viitamise viiside läbisegi kasutamine.

Võõraste mõtete edasiandmisel kasutatakse enim metatekstita refereeringuid, st mõtete autorit mainitakse üldjuhul vaid tekstiviites. Refereeritava-tsiteeritava teksti algallikale viidatakse tekstis enamasti autori nime ning aastaarvuga, viite osised on omavahel eraldatud koma abil, näiteks (*Russell, 1980*) või tühiku ja kooloniga, näiteks (*Säre 1984: 134*). Probleemsemad kohad on veebiallikaviidete vorm, ebajärjekindlus viidete vormistamisel ja/või nende puudumine.

Kasutatud kirjanduse loetelu analüüsimisel selgub, et õpilased eelistavad uurimistöö kirjutamisel toetuda rohkem veebis olevale materjalile kui paberkandjal olevale.

Keskmiselt on kasutatud kirjanduse loendis esitatud 11 viitekirjet, millest kaheksa on internetiallikad ning kolm paberallikad. Viitekirjete vormistamisel eelistatakse autori nimi esitada tavalises püstkirjas, muust tekstist eristamata, allika väljaandmise aastat märgitakse võrdselt nii sulgudega kui ka sulgudeta tavalises püstkirjas ning allika pealkiri vormistatakse võrdselt nii kaldkirjas kui ka tavalises püstkirjas. Paberallikate viitekirjed on enamasti korrektsed või üksikute vigadega – sama ei saa väita aga veebiallikakirjete kohta. Need esitatakse tihti vaid internetiaadressi täislingi kaudu, mõnikord lisatakse lingi juurde ka allika kasutamise kuupäev, kuid allika autor, pealkiri ning valmimise aasta jäetakse märkimata.

Õpilastööde analüüsi tulemustest nähtub, et uurimistööde keelekasutuse, stiili ja viitamise kontekstis tekitab kõige suuremaid probleeme järjekindluse puudus – seda nii läbiva stiili, enesele viitamise kui ka võõrastele mõtetele viitamise vallas. On oluline, et õpilane tutvuks enne uurimistöö kirjutama hakkamist teaduslike tekstidega, mille keelekasutus ja stiil on teaduslik ning viitamine ühtne ning nõuetekohane. Uurimistöö juhendamisel tuleks õpilasele selgitada, et tehtud valikutele peaks kogu töö ulatuses truuks jääma ning kui see ka jooksvalt töö protsessi käigus ei õnnestu, tasub stiili ühtlustamisega vähemasti viimistlustapis tegeleda.

Siinse töö praktilise osa tulemustest on kasu eelkõige aineõpetajatele ja uurimistööde juhendajatele. Ülevaade levinumatest ebakõladest, mis on seotud õpilastöodes esineva keele, stiili ning viitamisega, aitab edaspidi nii aineõpetajal kui ka juhendajal teadlikumalt õpet ning juhendamist planeerida.

Kirjandus

Aarma, August 2008. Teadustöö alused. Tallinn: Tallinna Tehnikaülikool.

Bailey, Stephen 2011. Academic Writing. A Handbook for International Students. Third edition. Routledge.

Ehala, Martin 2000. Kirjutamise kunst. Tekstiõpetuse õpik. Künnimees.

Gibaldi, Joseph, Walter S. Achter 1988. MLA Handbook for Writers of Research Papers, 22.

GRÕK 2011 lisa 1 = Gümnaasiumi riiklik õppekava. Lisa 1. Ainevaldkond „Keel ja kirjandus“;

https://www.riigiteataja.ee/aktiis/1290/8201/4021/2m_lisa1.pdf#. Vaadatud 26.03.2015.

GRÕK 2011 lisa 4 = Gümnaasiumi riiklik õppekava. Lisa 4. Ainevaldkond „Loodusained“; https://www.riigiteataja.ee/aktiis/1290/8201/4021/2m_lisa4.pdf#.

Vaadatud 02.07.2016.

GRÕK 2011 lisa 13 = Gümnaasiumi riiklik õppekava. Lisa 13. Valikõppeaine „Uurimistöö alused“; https://www.riigiteataja.ee/aktiis/1290/8201/4021/2m_lisa13.pdf#. Vaadatud

02.07.2016.

Habakukk, Kai, Imbi Henno 2012. Õpilasuurimistööde juhendamise ja tüüpviigadest GLOBE-i uurimistööde konkursside põhjal;

http://www.oppekava.ee/index.php/%C3%95pilasuurimist%C3%B6%C3%B6de_juhendam

isest_ja_t%C3%BC%C3%BCpvigadest_GLOBE%E2%80%99i_uurimist%C3%B6%C3%B6de_konkursside_p%C3%B5hjal. Vaadatud 23.03.2015.

Hennoste, Tiit 2014. Loomevargus. – Oma Keel 2, 73–78;
http://www.emakeeleselts.ee/omakeel/2014_2/OK_2014-2_10.pdf. Vaadatud 23.03.2015.

Hirsjärvi jt 2007 = Hirsjärvi, Sirkka, Pirkko Remes, Paula Sajavaara 2007. Uuri ja kirjuta. Tallinn: Medicina.

Jõgi, Anna-Liisa 2012. Uurimistöödest inimeseõpetuses;
http://www.oppekava.ee/index.php/G%C3%BCmnaasiumi_valdkonnaraamat_SOTSIAALAINED_INIMESE%C3%95PETUS_Uurimist%C3%B6%C3%B6dest_inimese%C3%B5petuses. Vaadatud 07.04.2015.

Kasik, Reet 2007. Sissejuhatus tekstiõpetusse. Tartu Ülikooli Kirjastus.

Kaukvere, Tiina 2014. KRATT tabab valemängijad. – Postimees 16. august;
<http://pluss.postimees.ee/2889673/kratt-tabab-valemangijad>. Vaadatud 27.03.2015.

Kerge, Krista 2012. Alustekstide põhjal kirjutamisest;
http://www.oppekava.ee/images/1/1c/Link_16._Alustekstidep%C3%B5hjal_kirjutamisest.doc. Vaadatud 11.06.2016.

Kitsnik, Mare 2014. Kuidas õpetada akadeemilist keelt gümnaasiumis. – III eesti teaduskeele konverents. Lühitutvustused, teesid. Koost. Peep Nemvalts. Toim. Airi Kapanen ja Peep Nemvalts. Tallinna Ülikool;
<https://www.tlu.ee/UserFiles/Konverentsikeskus/Teaduskeele%20konverents/Kuvastikud%20veebi/Kitsnik.%20Akadeemilise%20keele%20%C3%B5petamise%20v%C3%B5imalusi%20g%C3%BCmnaasiumis.pdf>. Vaadatud 07.05.2016.

Lepajõe, Kersti 2012. Refereerimine ja referaadile esitatavad nõuded; http://www.oppekava.ee/index.php/Link_25._Refereerimine_ja_referaadile_esitatavad_nõud. Vaadatud 13.07.2016.

Pedaste, Margus, Mario Mäeots 2014. Uurimuslik õpe gümnaasiumi loodusainetes; http://www.oppekava.ee/images/1/16/Uurimuslik_õpe_gümnaasiumi_loodusainetes.pdf. Vaadatud 07.12.2015.

PM 2013 = Saksa haridusminister astus plagiaadisüüdistuse tõttu ametist tagasi. Avaldatud 9. veebruar 2013; <http://maailm.postimees.ee/1132628/saksa-haridusminister-astus-plagiaadisuudistuste-tottu-ametist-tagasi>. Vaadatud 27.03.2015.

PM 2012 = Plagiaadiskandaali sattunud Ungari president pani ameti maha. Avaldatud 2. aprill 2012; <http://maailm.postimees.ee/795160/plagiaadiskandaali-sattunud-ungari-president-pani-ameti-maha>. Vaadatud 27.03.2015.

Reinsalu, Riina 2015. Viitamine iseendale teadustekstides: töös käsitletakse, töös käsitlen, töö käsitleb ... – Oma Keel 2, 72–77; http://www.emakeeleselts.ee/omakeel/2015_2/10.pdf. Vaadatud 05.05.2016.

Riigieksamid ... = Haridus- ja Teadusministeeriumi kodulehekülg. Riigieksamid. Riigieksamite korraldus; <https://www.hm.ee/et/tegevused/valishindamine/riigieksamid>. Vaadatud 26.03.2015.

Roostik, Mari 2015. Aineõpetaja arusaam juhendaja rollist õpilasuuringute teadusliku stiili, vormistuse, kompositsiooni ja õigekirja tagamisel. Magistritöö. Tartu Ülikool; http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/47037/Roostik_2015.pdf?sequence=1&isAllowed=y. Vaadatud 10.07.2016.

Sword, Helen 2012. Stylish Academic Writing. Harvard University Press: Cambridge, Massachusetts & London, England.

Uuspõld, Ellen 2011. Üliõpilastööde vormistamise juhend. Parandatud ja täiendatud trükk. Tartu: Tartu Ülikool.

Vija jt 2012 = Vija, Maigi, Kadri Sõrmus, Irene Artma 2012. Uurimistöö kirjutajale. Tartu: Atlex.

Õpilasuurimuse ... 2011 = Õpilasuurimuse ja praktilise töö ettevalmistamise ning hindamise tingimused ja kord. Haridus- ja Teadusministri määrus 12.10.2011; <https://www.riigiteataja.ee/akt/113102011013>. Vaadatud 26.03.2015.

Analüüsitud allikad

HTG = Hugo Treffneri Gümnaasiumi õpilasuurimuste ning praktiliste tööde koostamise ja vormistamise juhend 2014; http://www.htg.tartu.ee/dokod/HTG_UPT_juhend_2014.pdf. Vaadatud 27.03.2015.

IG = Iisaku Gümnaasiumi õpilasuurimuse ja praktilise töö koostamise ja vormistamise juhend 2014;
<http://iisakug.piksel.ee/img/image/Dokumendid/IISAKUGMNAASIUMIPILASUURIMUSEJAPRAKTILISETKOOSTAMISEJAVORMISTAMISEJUHENDUUS.pdf>. Vaadatud 27.12.2015.

JG = Jõgevamaa Gümnaasiumi õpilasuurimuse ja praktilise töö juhend 2014;
http://jogevagymn.kovtp.ee/documents/105605/2357661/JmG_opilasuurimuse_ja_praktilise_too_juhend_2014.pdf. Vaadatud 27.03.2015.

KG = Kuressaare Gümnaasium. Uurimistöö koostamine;
https://www.oesel.ee/kg/bin/uurimis_juhend.pdf. Vaadatud 11.06.2016.

KJJG = Kohtla-Järve Järve Gümnaasium. Uurimistööde koostamise ning hindamise tingimused ja kord 2013; <http://www.jarve.edu.ee/materjalid/juhend.pdf>. Vaadatud

04.08.2015.

LKK = Luunja Keskool. Õpilasuurimuste ja praktiliste tööde koostamise ja vormistamise juhend keskkoolile 2015; <http://www.luunja.edu.ee/dokumendid/%C3%95pilasuurimuste-ja-praktiliste-t%C3%B6%C3%B6de-koostamise-ja-vormistamise-juhend1.pdf>. Vaadatud 12.06.2016.

LÜG = Kirjalike tööde vormistamine Lähte Ühisgümnaasiumis 2015; http://lahte.edu.ee/s2/284_566_65_Lahte_UG_kirjalike_toode_vormistamise_juhend.pdf. Vaadatud 17.09.2015.

NRG = Nõo Reaalgümnaasium. Uurimistöö ja praktilise töö koostamise, vormistamise ja kaitsmise juhend 2015; <http://nrg.tartu.ee/dokumendid/nrg-uurimist%C3%B6%C3%B6-koostamise-juhend-2015.pdf>. Vaadatud 04.08.2015.

PJG = Pärnu-Jaagupi Gümnaasiumi uurimistööde juhend 2012; <https://www.pjg.ee/doc/uurimustoo-juhend-2012.pdf>. Vaadatud 20.03.2015.

PLG = Pelgulinna Gümnaasium. Õpilasuurimuse ja praktilise töö koostamise ja vormistamise juhend 2012; <http://www.pelgulinna.tln.edu.ee/peaveeb4/index.php/oppetoeoe/guemnaasiumiopilasele>. Vaadatud 25.02.2015.

RG = Õpilasuurimuse ja praktilise töö läbiviimise ning hindamise tingimused ja kord Rakke Gümnaasiumis 2014; http://qumeaye.nw.eenet.ee/wp-content/uploads/2014/08/uurimusliku_ja_praktilise_too_juhend.pdf. Vaadatud 25.04.2016.

RVG = Õpilasuurimuse ja praktilise töö läbiviimise ning vormistamise juhend Rakvere Gümnaasiumi õpilastele 2015; <http://rakgym.edu.ee/dokumendid/uurimistoo2015>. Vaadatud 04.05.2016.

TAG = Tallinna Arte Gümnaasium. Uurimistööde ja praktiliste tööde läbiviimise ja vormistamise juhend 2012; <http://www.arte.edu.ee/sites/files/Juhend.pdf>. Vaadatud 24.04.2016.

TJPG = Tartu Jaan Poska Gümnaasium. Uurimistöö ja praktilise töö juhend 2015; <https://drive.google.com/file/d/0B46J6k4bv0p1akNoTHNaTTThhTWc/view>. Vaadatud 02.01. 2016.

TKG = Tallinna Kristiine Gümnaasium. Uurimistöö koostamise ja vormistamise juhend 2014;
<http://kristiine.edu.ee/Uploads/files/2014/11/19/juhendid/Uus%20uurimist%C3%B6%C3%B6de%20koostamise%20juhend%202014.pdf>. Vaadatud 20.05.2016.

TOG = Toila Gümnaasium. Õpilasuurimuse ja praktilise töö koostamise ning vormistamise juhend 2014;
http://toila.edu.ee/dokumendid/Toila_Gymnaasiumi_uurimisitoo_juhend_2014.pdf.
Vaadatud 24.04.2015.

TTG = Tartu Tamme Gümnaasiumi õpilastööde koostamise ja vormistamise juhend gümnaasiumile 2012;
https://pung.tamme.tartu.ee/moodle/pluginfile.php/2557/mod_folder/content/0/Gymnaasium_opilastoojuhend_2013.pdf?forcedownload=1. Vaadatud 20.03.2015.

VG = Vändra Gümnaasiumi õpilasuurimuse koostamise juhend 2015;
http://vandragumnaasium.edu.ee/failid/Uurimistoo_koostamise_juhend_2015.pdf.
Vaadatud 04.04.2016.

VK = Viimsi Keskkooli uurimistöö kirjutamise, vormistamise ja hindamise juhend 2012;
http://www.viimsi.edu.ee/public/dokud/uurimistoo_vorm_juhend_2012.pdf. Vaadatud 20.03.2015.

Scientific Style, Use of Language and References in Upper Secondary School Students' Research Papers.

Summary.

Since 2011, it is mandatory to all upper secondary school students to write a scientific research. According to the national curricula for upper secondary school 2011, all students must know by the end of secondary school basic scientific language features and write age-appropriate scientific texts while avoiding plagiarism.

The aim of this master's thesis is to describe the style, use of language and references in upper secondary school students' research papers. The main questions are how they manage to create scientific text and what kind of shortcomings appear.

In this thesis, chapters one and two are theoretical: the first chapter focuses on describing basic principles and requirements relating to students' research papers. It also brings out main reasons why writing research is beneficial for students (and their tutors). The second chapter provides an overview of the scientific language, style and referencing, specifically self-referencing, referencing in and out of text, and avoiding plagiarism (mainly based on textbooks and research instructions).

The third and practical chapter describes and analyses use of language, style and references in upper secondary school students' research papers. Analysis is based on 54 humanitarian research papers from Tartu-, Jõgeva- and Läänemaa schools.

Results from this analysis show that objective scientific style does not characterize all students' researches or at least parts of them. There are parts of text in which the style is more similar to that of an essay's or a more conspectus style. Essay-like features that are

being used include excessive modality, calling readership *we* or *us*; an abstract style occurs when language use is too laconic and proper sentences are being replaced with sentences that are missing important verbs or nouns, which does not result in more coherent text. Contrary to the too laconic parts of texts, there are also parts of student texts where too many words are used, such as jargon phrases and useless repetitions.

After analysing self-referencing, it appears that students mostly use the singular form of the first turn and I-form (31), despite the fact that (within the context of self-reference) almost all analysed research instructions and textbooks recommend using impersonal voice. There are only 12 research papers in which students address themselves impersonally (for example: *is analysed*). The most common mistakes made by self-referencing are exaggerating with I-form and mixing various forms of self-referencing instead of using one fixed mode.

While transferring others' work, students prefer to use summaries without metatext, which means that the author of the other text is mentioned in text reference only. When students make summaries of or quote others' ideas inside text, they tend to refer to them by the author's name and the year of publication – there are only four research papers in which references are formed as footnotes. Reference components are usually separated with commas, for example (*Russell, 1980*) or by space and colon, for example (*Säre 1984: 134*). The most problematic parts in context with referencing inside the text are referencing to web sources, inconsistency formalizing references and/or lack of them (their absence).

With regard to the used literature, it appears that there is, on average, 11 references, of which 73% are web sources and 27% paper sources. When formalizing references, students prefer to indicate author's name with normal characters without raising it the rest of the text; the year of issue is noted with normal characters, equally both in brackets and without brackets. The sources' headline is formalized equally with both italics as well as roman type. Paper sources are normally stated accurately, the same can not be said for web source references – these are often demonstrated with only a link to the full Internet address, sometimes containing sources date of use, but sources author, headline and completed year

are not mentioned. In 44% of students' research papers, the references are not in alphabetical order.

It appears from this analysis that, in regard to students' research papers' language, style and referencing, the most problematic part is lack of consistency – both in the field of overall style, self-referencing and referencing others' ideas. Before beginning to write research, it is important for student to examine other scientific texts that are correct in all ways – their use of language and style are scientific and their references consistent and appropriate. During the research training, it should be clarified for students that the choices made across the entire scope of work should remain consistent and if it does not work out in the process of writing, it is worth harmonizing style at least in the finishing stage.

This master's thesis analytical part is beneficial to foremost teachers and tutors. Both get a better overview of upper secondary school students' research papers and can therefore point out most common inconsistencies and prevent them by adjusting their teaching methods.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Keity Soomets (sünd 04.01.1990),

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose
„Teaduslik stiil, keelekasutus ja viitamine gümnaasiumiõpilaste uurimistöodes“, mille
juhendaja on Maigi Vija,
 - 1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil,
sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse
tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas
digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega
isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 18. augustil 2016